

**НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ БІОРЕСУРСІВ
І ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ УКРАЇНИ
Факультет Гуманітарно-педагогічний**

ПОГОДЖЕНО

**Декан гуманітарно-педагогічного
факультету**

_____ Савицька І.М.

Підпис

ПІБ

“ ____ ” _____ 20 ____ р.

ДОПУСКАЄТЬСЯ ДО ЗАХИСТУ

**Завідувач кафедри
педагогіки**

_____ Чередник Л.М.

Підпис

ПІБ

“ ____ ” _____ 20 ____ р.

МАГІСТЕРСЬКА КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

**на тему «Соціалізація здобувачів освіти в умовах дистанційної (змішаної)
форми навчання»**

Спеціальність: 011 «Освітні, педагогічні науки»

Освітня програма: «Педагогіка вищої школи»

Орієнтація освітньої програми: «Освітньо-професійна»

Гарант освітньої програми

К.пед.н.

_____ Підпис

Єресько О.В.

ПІБ

Керівник магістерської кваліфікаційної роботи

К.пед. н.

_____ Підпис

Єресько О.В.

ПІБ

Виконав

_____ Підпис

Бойко В.В.

ПІБ

КИЇВ – 2025
НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ БІОРЕСУРСІВ
І ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ УКРАЇНИ
Факультет Гуманітарно-педагогічний

ЗАТВЕРДЖУЮ
Завідувач кафедри педагогіки
 Док.пед.н., професор _____ Сопівник Р.В.
 “ _____ ” _____ 20 ____ р.

З А В Д А Н Н Я

ДО ВИКОНАННЯ МАГІСТЕРСЬКОЇ КВАЛІФІКАЦІЙНОЇ РОБОТИ
ЗДОБУВАЧУ

Бойку Владиславу Віталійовичу

Спеціальність: 011 «Освітні, педагогічні науки»

Освітня програма: «Педагогіка вищої школи»

Орієнтація освітньої програми: «Освітньо-професійна»

Тема магістерської кваліфікаційної роботи: «**«Соціалізація здобувачів освіти в умовах дистанційної (змішаної) форми навчання»**

Затверджена наказом від 25.11.2024 р. № 2095 “С”.

Термін подання завершеної роботи на кафедру 2025 року 10 листопада.

Вихідні дані до магістерської кваліфікаційної роботи: Закони України «Про освіту», «Про вищу освіту», Положення про підготовку і захист магістерської кваліфікаційної роботи у Національному університеті біоресурсів і природокористування України», посібники, словники, довідники, методична, наукова література щодо темидослідження.

Перелік питань, що підлягають дослідженню:

- 1 Вивчити теоретичні засади соціалізації як педагогічного та соціального явища.
- 2 Описати вплив дистанційного та змішаного навчання на процес соціалізації здобувачів.
- 3 Встановити чинники, що сприяють або ускладнюють соціалізацію в нових освітніх умовах.
- 4 Виявити роль педагогів, батьків і однолітків у підтримці процесу соціалізації.
- 5 Розробити методичні рекомендації щодо оптимізації соціалізації здобувачів у дистанційному та змішаному навчанні.

Дата видачі завдання: 27.11.2024 р.

Керівник магістерської кваліфікаційної роботи _____ **Єресько О.В.**
 (підпис) (прізвище та ініціали)

Завдання прийняв до виконання _____ **Бойко В.В.**

ПЛАН

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ СОЦІАЛІЗАЦІЇ ЗДОБУВАЧІВ ОСВІТИ	5
1.1. Поняття та сутність соціалізації особистості.....	5
1.2. Психолого-педагогічні аспекти соціалізації учнів/студентів.....	18
1.3. Проблемні питання соціалізації в умовах освітнього процесу.....	21
Висновки до розділу.....	30
РОЗДІЛ 2. ОСОБЛИВОСТІ СОЦІАЛІЗАЦІЇ В УМОВАХ ДИСТАНЦІЙНОГО ТА ЗМІШАНОГО НАВЧАННЯ	31
2.1. Дистанційне й змішане навчання як сучасні освітні технології.....	31
2.2. Особливості соціалізації особистості в умовах онлайн-освіти.....	37
2.3. Специфіка формування соціальних компетентностей в умовах дистанційної/змішаної освіти.....	40
Висновки до розділу.....	47
РОЗДІЛ 3. ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОЦЕСУ СОЦІАЛІЗАЦІЇ ЗДОБУВАЧІВ ОСВІТИ	48
3.1. Методика, організація та проведення дослідження.....	48
3.2. Аналіз отриманих результатів	52
3.3. Порівняння результатів із попередніми дослідженнями (вітчизняними та зарубіжними).....	56
Висновки до розділу.....	58
ВИСНОВКИ	59
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	61
ДОДАТКИ	66

ВСТУП

Актуальність теми зумовлена трансформаціями в освітньому просторі, які відбулися внаслідок розвитку інформаційно-комунікаційних технологій та глобальних викликів, зокрема пандемії COVID-19. Дистанційна та змішана форми навчання стали невід'ємною складовою сучасної освіти, створивши нові умови для соціалізації здобувачів. У той же час процес соціалізації в таких умовах має низку особливостей, що вимагають наукового осмислення: зменшення безпосередніх контактів, нові канали комунікації, формування цифрової культури та розвиток навичок самоорганізації.

Мета дослідження – визначення особливостей процесу соціалізації здобувачів освіти в умовах дистанційної та змішаної форм навчання та розроблення практичних рекомендацій щодо його оптимізації.

Завдання дослідження:

- вивчити теоретичні засади соціалізації як педагогічного та соціального явища;
- описати вплив дистанційного та змішаного навчання на процес соціалізації здобувачів;
- встановити чинники, що сприяють або ускладнюють соціалізацію в нових освітніх умовах;
- виявити роль педагогів, батьків і однолітків у підтримці процесу соціалізації;
- розробити методичні рекомендації для оптимізації соціалізації здобувачів у дистанційній та змішаній формах навчання.

Об'єкт дослідження – процес соціалізації здобувачів освіти.

Предмет дослідження – особливості соціалізації здобувачів освіти в умовах дистанційного та змішаного навчання.

Методи дослідження. У роботі застосовано комплекс методів: аналіз наукових джерел, порівняльно-історичний метод, педагогічне спостереження, анкетування та інтерв'ювання здобувачів і педагогів, а також методи статистичної обробки даних.

Наукова новизна роботи полягає у виявленні специфіки соціалізаційних процесів у дистанційному та змішаному освітньому середовищі та розробці авторських рекомендацій для педагогічної практики. Практична значущість полягає у можливості використання отриманих результатів закладами освіти для вдосконалення виховної роботи, адаптації освітніх програм до умов цифрового середовища та підтримки соціально-психологічного розвитку здобувачів.

Апробація результатів. Основні положення дослідження були представлені у вигляді результатів аналізу під час студентських науково-практичних конференцій, що дозволило перевірити їх наукову обґрунтованість та практичну значущість.

Положення, винесені на захист:

- уточнення теоретичних засад соціалізації здобувачів освіти в умовах цифрового освітнього середовища;
- визначення особливостей соціалізації при дистанційному та змішаному навчанні;
- практичні рекомендації щодо організації педагогічного супроводу для підвищення ефективності соціалізаційних процесів.

Структура роботи. Магістерська кваліфікаційна робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел та додатків. Загальний обсяг становить ___ сторінок, містить ___ таблиць, ___ рисунків, опрацьовано ___ літературних джерел.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ СОЦІАЛІЗАЦІЇ ЗДОБУВАЧІВ ОСВІТИ

1.1. Поняття та сутність соціалізації особистості.

Проблема соціалізації особистості належить до числа ключових у філософії, соціології та педагогіці. Перші уявлення про соціалізацію можна знайти ще в працях античних мислителів. Так, Платон у творі «Держава» підкреслював значення виховання у формуванні громадянина, здатного жити й діяти відповідно до інтересів суспільства [38]. Арістотель у праці «Політика» розглядав людину як «суспільну істоту», що не може існувати поза колективом, а тому процес соціалізації є природним і необхідним [2].

У добу Просвітництва ідеї соціалізації набули нового звучання. Джон Локк у трактаті «Дослід про людський розум» розвинув концепцію «чистої дошки», стверджуючи, що особистість формується під впливом середовища й виховання [25]. Жан-Жак Руссо у праці «Еміль, або Про виховання» наголошував, що людина від природи добра, але саме суспільство формує її соціальні риси, тому завдання освіти – забезпечити гармонійний розвиток індивіда в колективі [46].

У ХІХ ст. соціалізація отримала наукове обґрунтування в соціології. Огюст Конт у своєму «Курсі позитивної філософії» визначив суспільство як систему, що впливає на індивіда через інститути та норми [18]. Герберт Спенсер у праці «Основи соціології» підкреслював роль еволюційних механізмів у формуванні соціальної поведінки [51]. Вагомий внесок зробив Еміль Дюркгейм, який у роботі «Виховання і соціологія» трактував виховання як засіб передавання цінностей і норм, що інтегрують індивіда в суспільство [14].

У ХХ ст. увага до соціалізації посилилася завдяки розвитку психології та педагогіки. Джордж Герберт Мід у книзі «Розум, Я і суспільство» показав, що

соціалізація відбувається через рольові ігри та засвоєння соціальних очікувань [45, с. 21].

Сучасні дослідження, зокрема у працях Талкотта Парсонса «Соціальна система», розглядають соціалізацію як механізм підтримання рівноваги в суспільстві та інтеграції індивіда у соціальні структури [36, с. 34-39]. У педагогічній науці соціалізація визначається як процес активної взаємодії особистості з соціальним середовищем, результатом якого є засвоєння соціального досвіду, норм і цінностей та формування здатності до самореалізації в суспільстві.

Таким чином, соціалізація — це багатогранний і безперервний процес, що забезпечує входження людини в систему суспільних відносин, сприяє формуванню її світогляду, ціннісних орієнтацій і соціальних ролей. Вона поєднує як зовнішній вплив суспільства, так і внутрішню активність особистості у виборі моделей поведінки.

Поняття соціалізації є багатогранним і в сучасній науковій літературі розглядається з різних позицій – соціологічної, психологічної та педагогічної.

Соціологічний підхід бере свій початок у працях класиків соціології. Еміль Дюркгейм визначав соціалізацію як процес передавання індивіду норм і цінностей, які забезпечують інтеграцію людини в суспільство. На його думку, виховання є основним механізмом формування соціальної особистості. Талкотт Парсонс у своїй теорії соціальної системи підкреслював, що соціалізація – це механізм підтримання стабільності суспільства, адже через неї відтворюються соціальні ролі та зразки поведінки [9, с. 178-187].

Психологічний підхід акцентує увагу на внутрішньому розвитку особистості у взаємодії з оточенням. Джордж Герберт Мід розглядав соціалізацію як процес засвоєння соціальних ролей і норм у спілкуванні з іншими людьми. Сучасні психологи вважають, що соціалізація нерозривно пов'язана з формуванням «Я-концепції», розвитком комунікативних здібностей і самосвідомості [8, с. 156-161].

Педагогічний підхід орієнтується на виховний аспект соціалізації. У працях Антона Макаренка наголошувалося, що колектив виступає провідним середовищем формування особистості, а виховання має спрямовуватися на гармонійний розвиток дитини [27, с. 143]. Василь Сухомлинський розглядав соціалізацію як процес входження дитини у світ духовних і моральних цінностей суспільства, який реалізується передусім через школу. У сучасній педагогіці соціалізація тлумачиться як цілеспрямований та керований процес, що відбувається у взаємодії навчання і виховання [53, с. 187-190].

Таким чином, соціалізація в науці постає як багатовимірний феномен: з точки зору соціології – це механізм інтеграції у суспільство; з точки зору психології – процес розвитку «Я» у взаємодії з іншими; з точки зору педагогіки – виховний вплив, спрямований на формування соціально зрілої особистості. Усі ці підходи доповнюють один одного та дозволяють комплексно осмислити сутність соціалізації.

Соціалізація є безперервним процесом, що триває впродовж усього життя людини. У науковій літературі виділяють кілька основних етапів соціалізації, кожен з яких має свої особливості, провідні механізми та інститути впливу.

Первинна соціалізація охоплює найважливіший період у житті людини — раннє дитинство та шкільні роки, коли закладаються основи її особистісного становлення. Саме на цьому етапі формується світогляд, відбувається засвоєння базових соціальних норм і правил поведінки, які визначатимуть подальший розвиток індивіда. Головними агентами соціалізації є сім'я, найближче оточення, дитячий колектив, а також школа як соціальний інститут. Дитина вчиться спілкуванню, засвоює мову, моральні цінності та культурні традиції, набуває первинного досвіду взаємодії з іншими людьми.

Важливу роль у цьому процесі підкреслював український педагог А.С. Макаренко, який зазначав, що «виховання дитини можливе лише в колективі, через спільну діяльність і взаємні вимоги». На думку Макаренка, саме колективна

взаємодія формує у дитини почуття відповідальності, здатність до співпраці та моральні якості, які стають фундаментом подальшої соціалізації. Таким чином, первинна соціалізація є не лише засвоєнням знань і правил, а й розвитком соціально значущих особистісних якостей у взаємодії з оточенням [27, с. 173].

Вторинна соціалізація пов'язана з підлітковим та юнацьким віком, коли особистість виходить за межі сім'ї та дитячого колективу і інтегрується у нові соціальні групи. На цьому етапі людина вступає в активну взаємодію з навчальним закладом, професійним середовищем, молодіжними спільнотами та різними соціальними мережами. Вторинна соціалізація сприяє формуванню професійних інтересів, визначенню соціальних ролей, розвитку критичного мислення та самосвідомості.

Особливу роль на цьому етапі відіграють неформальні групи однолітків, засоби масової інформації та сучасні цифрові технології, які значно впливають на формування ціннісних орієнтацій, стиль спілкування та поведінкові моделі молоді. Молоді люди засвоюють соціальні норми не лише через прямі вказівки дорослих, а й через приклади своїх ровесників, медіа-контент і участь у віртуальних спільнотах, що сприяє розвитку автономності та соціальної компетентності.

Таким чином, вторинна соціалізація є ключовим етапом становлення соціально адаптованої, самостійної та відповідальної особистості, яка здатна здійснювати свідомий вибір у професійному та соціальному житті, враховуючи вплив як традиційних, так і сучасних соціальних інститутів.

Професійна соціалізація починається з моменту обрання професії та триває протягом усього трудового життя. На цьому етапі людина засвоює норми професійної діяльності, етичні стандарти та цінності конкретної професійної спільноти. Важливу роль відіграють навчальні заклади, трудові колективи, наставники, а також практика професійного самовдосконалення. Саме в процесі професійної соціалізації формується не лише фахова компетентність, а й відповідальність, дисципліна, здатність до командної роботи та вирішення

складних виробничих і соціальних ситуацій. Наприклад, молодий спеціаліст у лікарні чи на виробництві вчиться не лише виконувати професійні завдання, а й дотримуватися етичних стандартів, спілкуватися з колегами та клієнтами, адаптуватися до вимог колективу.

Соціалізація у зрілому віці пов'язана з удосконаленням соціальних ролей — батьківських, професійних, громадянських — і набуттям життєвого досвіду. У цьому періоді зростає значення самосвідомості та самовиховання. Людина активно впливає на своє середовище, передаючи соціальний досвід новим поколінням, навчаючи молодших колег, допомагаючи дітям засвоїти моральні цінності та навички соціальної взаємодії. Так, батько чи мати, беручи участь у вихованні дітей, передає їм свої цінності, моделі поведінки та життєві принципи, а досвідчений працівник допомагає молодим спеціалістам засвоїти професійні стандарти.

Окремо виділяють явища ресоціалізації та десоціалізації, які розглядаються як специфічні форми соціальної адаптації. Ресоціалізація — це процес повторної інтеграції в соціальне середовище після зміни професії, місця проживання, соціального статусу або після виходу з ізоляції [15, с. 44-55]. Наприклад, людина, яка переїхала в інше місто та почала працювати за новою спеціальністю, повинна засвоїти нові норми, правила поведінки та професійні стандарти. Також ресоціалізація може відбуватися після тривалого перебування у лікарні, армії чи місцях позбавлення волі, коли людині потрібно заново адаптуватися до звичайного соціального життя.

Десоціалізація означає втрату певних соціальних норм і цінностей, що часто відбувається у старшому віці або в умовах соціальної ізоляції. Це може проявлятися в нерозумінні сучасних соціальних правил, відчуженості від суспільства або втраті колишніх професійних навичок [19, с. 82-88]. Наприклад, пенсіонер, який перестав активно спілкуватися з колегами та друзями, може відчувати труднощі у взаємодії з новими соціальними групами, а людина, що довго перебувала в ізоляції через

хворобу чи інші обставини, може потребувати часу та підтримки для відновлення соціальних зв'язків.

Таким чином, професійна та зріла соціалізація забезпечує безперервний розвиток особистості протягом життя, тоді як ресоціалізація і десоціалізація демонструють динамічну природу соціальних процесів, відображаючи здатність або втрату здатності людини адаптуватися до змін у соціальному середовищі.

Таким чином, соціалізація охоплює всі етапи життєвого шляху людини. Вона починається від народження і триває до кінця життя, забезпечуючи інтеграцію особистості у суспільство, передачу досвіду й формування соціальної активності.

Соціалізація як складний і багаторівневий процес відбувається не стихійно, а через дію певних механізмів та чинників, що формують світогляд, поведінку, систему цінностей і соціальну активність особистості. У вітчизняній та зарубіжній науці існують різні підходи до їхнього класифікування, проте найбільш розгорнуто цю проблему розглянув А. Мудрик, який визначив механізми соціалізації як соціально-психологічні впливи середовища, що безпосередньо сприяють інтеріоризації зовнішніх групових норм і цінностей [29, с. 67-69]. Інакше кажучи, йдеться про способи, завдяки яким людина засвоює соціальний досвід і перетворює його на власні внутрішні переконання та установки.

Згідно з класифікацією А. Мудрика, усі механізми соціалізації поділяються на три основні групи [29].

Таблиця 1. 1

Класифікація механізмів соціалізації (за А. Мудриком)

Група механізмів	Опис	Приклади з життя
Неусвідомлювані (навіювання, зараження, наслідування, ідентифікація)	Діють на підсвідомому рівні; формують поведінку через автоматичне сприйняття моделей	Дитина переймає поведінку батьків без аналізу причин; емоційний стан однолітків передається іншим (сміх, паніка,

		натхнення); ототожнення з іншою людиною чи групою формує почуття належності
Усвідомлювані (референтна група, авторитет, популярність)	Пов'язані з вибором зразків для наслідування; потребують свідомого сприйняття	Підлітки орієнтуються на думку однолітків або відомих особистостей; авторитет учителя чи тренера впливає на ставлення до навчання або спорту; популярність у колективі стимулює соціальну активність або конформізм
Санкції (заохочення та покарання)	Регулюють поведінку через суспільне схвалення або осуд	Нагорода за успіхи мотивує школяра до подальшої діяльності; осуд чи покарання за порушення правил змушує дотримуватися норм

Таким чином, механізми соціалізації забезпечують баланс між стихійними впливами середовища та цілеспрямованими педагогічними діями, сприяючи гармонійному входженню особистості у суспільство.

Окрім механізмів, важливе значення мають чинники соціалізації, які визначають умови, у яких формується особистість. Соціальне середовище є багаторівневим, тому дослідники виділяють різні групи чинників, що взаємодіють між собою.

- Мегафактори — це глобальні умови існування людини: космос, планета, екологічна ситуація, клімат, глобалізаційні процеси. Вони мають опосередкований вплив на кожну особистість, проте задають рамки її розвитку [33, с. 178]. Наприклад, зміна клімату чи екологічні катастрофи впливають на умови життя та здоров'я майбутніх поколінь, а розвиток космічних технологій формує нові професійні орієнтири.

- Макрофактори охоплюють країну, етнос, суспільство, державу. Саме на цьому рівні визначаються культурні традиції, політичний устрій, економічний розвиток, які задають вектор соціалізації громадян [40, с. 134]. Так, особистість, що зростає у демократичному суспільстві, засвоює цінності свободи та прав людини, тоді як у тоталітарному середовищі соціалізація може набувати форми підпорядкування.
- Мезофактори стосуються умов соціалізації великих груп населення: регіону, типу поселення (місто чи село), належності до певних субкультур або аудиторії масових комунікацій (телебачення, радіо, Інтернет) [32, с. 77-84]. Наприклад, міське середовище надає більше можливостей для культурного розвитку, тоді як сільське — для тіснішої взаємодії з природою. Участь молоді у субкультурних рухах (наприклад, косплей, хіп-хоп чи екоактивізм) формує специфічні норми і цінності.
- Мікрофактори — найближче соціальне оточення: сім'я, школа, група однолітків, трудовий чи навчальний колектив. Вони є безпосередніми агентами соціалізації, адже саме у спілкуванні з батьками, учителями та ровесниками дитина засвоює норми поведінки, цінності, розвиває навички спілкування [20, с. 56]. Наприклад, сім'я формує первинні моральні установки, школа — академічні знання та соціальну дисципліну, однолітки — навички співпраці й самоутвердження.

У сучасних умовах особливу роль відіграє цифрове середовище, яке поєднує риси мезо- та мікрофакторів. Інтернет, соціальні мережі та онлайн-ігри стають не лише каналами передачі інформації, а й платформами для формування соціальної ідентичності. Молодь засвоює нові моделі комунікації, вчиться критично оцінювати інформацію, але водночас піддається ризикам (маніпуляції, кібербулінг, інформаційне перевантаження) [30, с. 108].

Отже, механізми і чинники соціалізації діють у взаємозв'язку: якщо механізми описують способи впливу середовища на людину, то чинники

визначають джерела цього впливу. Разом вони формують цілісний процес становлення особистості, від її дитинства до зрілості, забезпечуючи адаптацію, саморозвиток і включення у суспільне життя.

Виховання виступає цілеспрямованим педагогічним процесом, метою якого є формування у дитини системи моральних норм, цінностей, поглядів і переконань. Якщо соціалізація може мати як стихійний, так і організований характер, то виховання завжди передбачає свідомий і системний вплив на розвиток особистості. Через виховання суспільство передає свої культурні ідеали, моделі поведінки та очікувані соціальні ролі, сприяючи формуванню соціально відповідальної і гармонійно розвиненої особистості.

Зокрема, сім'я виховує дитину в дусі поваги до старших, працьовитості, відповідальності та взаємодопомоги, створюючи базу для розвитку моральних цінностей і соціальної компетентності. Школа, у свою чергу, підкріплює ці орієнтири системою норм і правил, організовуючи навчальний процес таким чином, щоб формувати у дітей відповідальність, самостійність та здатність до співпраці.

Українські педагоги також підкреслюють роль виховання у процесі формування цілісної особистості. Так, Л. Занков наголошував, що виховання має забезпечувати не лише засвоєння знань, а й розвиток моральних та інтелектуальних якостей дитини, стимулюючи її самостійне мислення та активну життєву позицію [16, с. 108-113]. А. Макаренко зазначав, що справжнє виховання досягається через колективну діяльність, де дитина не лише переймає моделі поведінки, а й вчиться відповідати за свої дії, усвідомлює взаємозв'язок власних дій із благом колективу.

Таким чином, виховання у поєднанні з соціалізацією забезпечує цілісний розвиток особистості, формує соціальні й моральні компетентності, здатність до самовдосконалення та активної участі у житті суспільства. Воно виступає основним механізмом передачі культурних цінностей і соціального досвіду від покоління до покоління, готуючи дитину до свідомого та відповідального життя.

Навчання є одним із ключових чинників соціалізації, оскільки забезпечує засвоєння не лише знань і практичних умінь, а й соціально значущих способів діяльності. Через навчальний процес особистість засвоює культурний досвід людства, формує когнітивні, комунікативні та соціальні компетентності, набуває здатності до співпраці, відповідальності, самоконтролю та критичного мислення. Навчання виступає організованим каналом соціалізації, який доповнює стихійні впливи середовища, сприяючи свідомому розвитку особистості та підготовці її до активного життя у соціумі.

Українські педагоги підкреслюють значення навчання як соціально орієнтованого процесу. Так, Л. Занков наголошував, що навчання має поєднуватися з розвитком інтелектуальних та моральних якостей дитини, стимулюючи її самостійне мислення та формування власної життєвої позиції [16]. В. Сухомлинський вважав, що через навчання дитина не лише оволодіває знаннями, а й засвоює соціальні норми поведінки, вчиться взаємодіяти з іншими, проявляти толерантність і повагу до чужої думки [53].

У практичному житті це проявляється, наприклад, коли учень у школі працює над колективним проектом: він не лише засвоює навчальний матеріал, а й набуває навичок спільної діяльності, вміння слухати і враховувати думку інших, дотримуватися термінів та відповідати за результат спільної роботи. У старших класах або в університеті навчання формує вміння працювати з інформацією, аналізувати її, оцінювати достовірність джерел та робити обґрунтовані висновки, що безпосередньо впливає на критичне мислення та соціальну зрілість.

Таким чином, навчання є не лише засобом передачі знань, а й важливим механізмом соціалізації, що забезпечує цілісний розвиток особистості, формує її соціальні й моральні компетентності та готує до свідомої і відповідальної участі в житті суспільства.

Самоосвіта у свою чергу є формою самостійної діяльності людини, спрямованої на розширення власних знань, умінь і життєвого досвіду. У сучасному

інформаційному суспільстві її значення стрімко зростає. Якщо раніше основними агентами соціалізації були сім'я, школа та трудовий колектив, то сьогодні дедалі більшого значення набуває здатність особистості самостійно обирати інформаційні ресурси, критично їх оцінювати та інтегрувати у власну систему цінностей. Самоосвіта стає важливим інструментом адаптації до швидких соціокультурних змін, цифровізації та постійного оновлення професійних компетентностей.

Український педагог і психолог В. Сухомлинський підкреслював, що самостійна робота дитини з навчальним матеріалом формує внутрішню мотивацію до пізнання, розвиває самодисципліну та критичне мислення. На думку Сухомлинського, саме здатність до самоосвіти дозволяє особистості активно впливати на власний розвиток і свідомо формувати свої ціннісні орієнтири, що робить її більш підготовленою до життя у мінливому соціальному середовищі [53].

У практичному житті самоосвіта проявляється, наприклад, коли студент самостійно опановує додаткові курси, читає наукову літературу, бере участь у вебінарах і тренінгах. Така діяльність дозволяє людині не лише поглиблювати знання у професійній сфері, а й розвивати критичне мислення, соціальні компетентності та здатність адаптуватися до нових умов.

Таким чином, самоосвіта виступає організованим, але при цьому самостійним каналом соціалізації, який доповнює традиційні форми виховання та навчання і сприяє формуванню активної, свідомої та соціально відповідальної особистості.

Отже, соціалізація, виховання, навчання й самоосвіта тісно взаємопов'язані між собою. Виховання задає морально-ціннісні орієнтири, навчання забезпечує засвоєння знань і норм поведінки, а самоосвіта дозволяє особистості розвиватися протягом усього життя. Усі ці процеси є різними сторонами єдиного цілого — становлення людини як активного, свідомого і відповідального члена суспільства.

Таблиця 1.2

Взаємозв'язок соціалізації, виховання, навчання та самоосвіти

Категорія	Сутність	Характер впливу	Основні агенти / джерела	Роль у розвитку особистості
Соціалізація	Засвоєння індивідом соціального досвіду, норм і цінностей суспільства	Може бути як стихійним, так і цілеспрямованим	Сім'я, школа, однолітки, ЗМІ, цифрове середовище	Загальне входження у соціум, формування соціальних ролей і цінностей
Виховання	Цілеспрямований педагогічний вплив на формування світогляду, моральних норм, поведінки	Організований, керований	Сім'я, педагоги, виховні інституції	Розвиток ціннісних орієнтацій, моральної культури, соціально бажаних якостей
Навчання	Організований процес передачі знань, умінь, навичок і культурного досвіду	Цілеспрямований, системний	Школа, університет, освітні заклади, педагоги	Формування інтелекту, компетентностей, соціально значущих умінь
Самоосвіта	Самостійна діяльність людини, спрямована на оволодіння новими знаннями й навичками	Ініціативний, особистісно зорієнтований	Книги, Інтернет, онлайн-курси, особистий досвід	Розвиток автономії, критичного мислення, адаптація до змін у суспільстві

Таким чином, соціалізація охоплює ширший контекст входження особистості у суспільство, тоді як виховання і навчання виступають її організованими формами, а самоосвіта — внутрішнім механізмом саморозвитку. Разом вони утворюють

єдиний комплекс процесів, що забезпечують гармонійне становлення людини як соціальної істоти.

Соціалізація є одним із ключових процесів, що визначають розвиток особистості в умовах сучасного суспільства. Вона забезпечує включення індивіда в систему соціальних відносин, формування його життєвої позиції та здатності до активної участі у громадському житті. У сучасному світі, де відбуваються стрімкі соціально-економічні та культурні трансформації, значення соціалізації особливо посилюється.

Саме завдяки соціалізації людина засвоює суспільні норми, цінності, традиції та правила взаємодії, що дозволяє їй відчувати належність до певної спільноти. Цей процес формує світогляд і систему ціннісних орієнтацій, які визначають індивідуальний стиль життя та впливають на прийняття рішень у різних життєвих ситуаціях. Соціалізація також сприяє становленню комунікативних і соціальних умінь, що забезпечують ефективну взаємодію з іншими людьми, розвиток відповідальності, здатності до співпраці та розуміння позицій оточення.

Особливого значення соціалізація набуває в умовах цифровізації та глобалізації. Сучасні інформаційні технології, соціальні мережі та мас-медіа відкривають нові можливості для пізнання світу і самореалізації, але водночас створюють і низку викликів: інформаційне перевантаження, дезінформацію, ризик віртуальної ізоляції. У таких умовах соціалізація стає не лише засвоєнням соціального досвіду, а й набуттям критичного мислення, медіаграмотності та вміння орієнтуватися у складному інформаційному просторі.

Таким чином, соціалізація в сучасному суспільстві є необхідною умовою гармонійного розвитку особистості. Вона визначає можливість адаптації людини до швидкоплинних соціальних змін, формує основу для її самореалізації, розвитку ціннісних орієнтирів і здатності брати активну участь у житті суспільства.

1.2. Психолого-педагогічні аспекти соціалізації учнів/студентів.

Соціалізація здобувачів освіти є процесом взаємодії індивіда з оточенням, результатом якого є засвоєння соціального досвіду, цінностей, норм, моделей поведінки та вироблення власної соціальної позиції. Психолого-педагогічний аспект соціалізації учнів і студентів полягає в поєднанні внутрішніх (психічних) механізмів розвитку особистості та зовнішніх (педагогічних, соціальних) впливів, що разом формують цілісний світогляд та життєву компетентність молодшої людини.

А. Мудрик визначав соціалізацію як процес входження людини у світ культури, цінностей і соціальних відносин, у якому поєднуються впливи суспільства та активна діяльність самої особистості [6, с. 28]. Він підкреслював, що індивід не є пасивним об'єктом впливів, а активно взаємодіє з навколишнім середовищем, відбираючи, трансформуючи й інтерпретуючи отриманий соціальний досвід [29].

Схожу позицію займала О. Савченко, яка вважала, що головним каналом соціалізації є міжособистісне спілкування, адже саме у взаємодії людина навчається правилам соціуму, відчуває приналежність до групи, засвоює норми та ролі [47, с. 54]. У студентському середовищі це проявляється в тому, що навчальна група, студентське самоврядування, гуртки чи волонтерські ініціативи стають своєрідними «школами соціального досвіду».

З педагогічного боку соціалізація тісно пов'язана з організацією освітнього процесу, формами виховної роботи та стилем взаємодії викладача з учнями. В. Сухомлинський зазначав, що школа має бути «школою радості», де виховання відбувається через співтворчість, співпрацю та спільну діяльність, а не через примус [53, с. 112]. Саме в такій атмосфері учень/студент отримує можливість проявляти ініціативу, розвивати творчість, формувати відповідальність і почуття власної гідності.

М. Ковальчук підкреслює, що освітнє середовище повинно створювати умови для самовираження та розвитку соціальних компетентностей: уміння співпрацювати, брати на себе відповідальність, вирішувати конфлікти [17, с. 93]. Це означає, що педагогічні підходи мають включати не лише навчальні, а й виховні завдання, орієнтовані на гармонійний розвиток особистості.

В. Татенко додає, що важливою складовою соціалізації є формування системи цінностей, яка стає ядром особистісної ідентичності. Саме ціннісні орієнтації визначають, як молода людина буде реалізовувати себе в суспільстві та які пріоритети обиратиме [5, с. 76].

У процесі навчання можна виокремити кілька важливих аспектів соціалізації, які забезпечують цілісність становлення особистості та її підготовку до активної участі в суспільному житті.

Комунікативний аспект полягає у формуванні культури мовлення та взаємодії з оточенням. Через щоденне спілкування в навчальній групі, участь у дискусіях, колективних проєктах та позакласних заходах здобувачі освіти навчаються слухати іншого, вести діалог, аргументовано відстоювати свою думку, бути толерантними до різних точок зору. Як зазначає Горбань Ю., саме комунікація виступає головним інструментом засвоєння соціального досвіду й формування особистісної ідентичності [11, с. 54]. Отже, розвиток комунікативної компетентності є ключовою умовою соціалізації, адже без неї неможлива ефективна інтеграція у соціум.

Когнітивний аспект охоплює формування наукового світогляду, розвиток інтелектуальних умінь, критичного мислення та пізнавальних інтересів. У процесі навчання учні та студенти оволодівають системою знань, які допомагають їм орієнтуватися у світі та приймати обґрунтовані рішення. Дослідники цієї проблеми вважають, що інтелектуальний розвиток неможливий поза соціальною взаємодією, адже знання передаються спочатку у формі співпраці з дорослими чи ровесниками, а згодом стають внутрішнім надбанням особистості [7, с. 67]. Таким чином,

когнітивний аспект соціалізації забезпечує не лише інтелектуальний розвиток, а й формування соціальної компетентності.

Ціннісно-нормативний аспект пов'язаний із засвоєнням норм моралі, правових принципів, культурних і національних традицій. Освітнє середовище є одним із головних каналів передавання культурного спадку та формування системи цінностей. В. Татенко вважає, що саме цінності виступають ядром особистості, визначаючи її життєву позицію, громадянську активність і відповідальність [5, с. 76]. Завдяки цьому аспекту учні та студенти вчаться розуміти важливість соціальних правил, відчувати приналежність до своєї нації та водночас орієнтуватися на загальнолюдські гуманістичні ідеали.

Діяльнісний аспект соціалізації проявляється у включенні здобувачів освіти в різні види активності — навчальну, наукову, творчу, спортивну, громадську. Саме в діяльності формуються практичні навички співпраці, організованості, відповідальності та лідерства. В. Сухомлинський підкреслював, що активна діяльність є умовою розвитку особистості, адже «людина формується у праці, творчості та відповідальності за інших» [53, с. 112]. Таким чином, діяльнісний аспект не лише забезпечує практичний досвід соціальної взаємодії, а й виховує у молоді почуття відповідальності та готовність до самореалізації у дорослому житті.

Отже, комунікативний, когнітивний, ціннісно-нормативний і діяльнісний аспекти соціалізації є взаємопов'язаними і доповнюють один одного. Разом вони формують у здобувачів освіти цілісний комплекс знань, умінь і соціальних якостей, необхідних для успішного життя в сучасному суспільстві.

У школі соціалізація проявляється через включення учнів у групові проєкти, виховні заходи, волонтерську діяльність, участь у шкільному самоврядуванні. Для студентів університетів важливими факторами стають студентські організації, гуртожиткове життя, стажування, міжнародні освітні програми, які не лише розширюють знання, а й формують здатність діяти у різних соціальних контекстах.

Особливу увагу сучасні дослідники приділяють інклюзивному освітньому середовищу, яке дає можливість молоді з різними освітніми потребами повноцінно інтегруватися в суспільство. Це свідчить, що педагогічний вплив у соціалізації не може бути універсальним, він повинен враховувати індивідуально-психологічні особливості кожного здобувача освіти.

Отже, соціалізація учнів і студентів у психолого-педагогічному контексті є цілісним процесом гармонізації внутрішнього розвитку особистості з вимогами суспільства. Думки науковців (А. Мудрик, В. Сухомлинський, О. Киричук, В. Татенко та інші) підтверджують, що успішна соціалізація можлива лише за умови поєднання психологічних механізмів (інтеріоризації, ідентифікації, рефлексії) з педагогічними умовами (створення виховного середовища, підтримка самовираження, організація діяльності). Саме освітній простір, будучи провідним соціальним інститутом, формує у молоді людини соціальну активність, відповідальність, готовність до життя в демократичному суспільстві.

1.3. Проблемні питання соціалізації в умовах освітнього процесу.

Процес соціалізації в освітньому середовищі завжди має подвійний характер: з одного боку, він спрямований на інтеграцію особистості в суспільство, з іншого — на розвиток індивідуальних якостей учня чи студента. Це часто призводить до виникнення суперечностей між власними потребами, інтересами та прагненнями здобувача освіти і тими нормами, правилами та стандартами, які пропонує освітня система.

Як підкреслює І. С. Кон, соціалізація не є пасивним пристосуванням до суспільства, а завжди містить елемент самовираження, індивідуального вибору й опору. Учень чи студент прагне виявити свою унікальність, але водночас стикається з необхідністю дотримання дисципліни, виконання навчальних програм, підпорядкування колективним правилам.

На думку А. Маслоу, важливим чинником гармонійного розвитку особистості є задоволення базових потреб — у свободі, самовираженні, визнанні. Коли ж освітнє середовище надмірно регламентує діяльність або ігнорує індивідуальні особливості, воно може перетворитися на джерело внутрішніх конфліктів. У такому разі виникає ризик формального засвоєння знань без глибокої особистісної залученості [28, с. 67-69].

Вітчизняна дослідниця О. Безпалько також наголошує, що сучасна школа чи університет мають не лише транслювати соціальні норми, а й створювати простір для самореалізації кожного здобувача освіти. У протилежному випадку можливі прояви дезадаптації, відчуження, втрати мотивації до навчання.

Таким чином, суперечність між особистісним і соціальним є однією з ключових проблем соціалізації в освітньому процесі. Її подолання можливе за умови гуманізації освіти, впровадження індивідуальних освітніх траєкторій, застосування інтерактивних методів навчання, що враховують інтереси, здібності та цінності кожного учня чи студента.

Соціалізація особистості значною мірою залежить від соціально-економічних умов, у яких вона відбувається. Рівень матеріального добробуту сім'ї, доступ до якісних освітніх і культурних ресурсів, можливість отримання додаткових послуг (репетиторство, участь у гуртках, спортивних секціях) суттєво впливають на формування світогляду, соціальних навичок та ціннісних орієнтацій.

Дослідження українських педагогів і соціологів свідчать, що у дітей і молоді з малозабезпечених сімей нерідко спостерігається обмежене коло соціальних контактів, нижчий рівень навчальної мотивації та самореалізації. Це пояснюється тим, що значна частина їхньої енергії спрямована на подолання щоденних побутових труднощів [5, с. 165].

У свою чергу, здобувачі освіти з більш сприятливих економічних умов мають змогу брати участь у міжнародних програмах обміну, культурних і наукових заходах, що розширює їхній соціальний досвід та сприяє формуванню глобальної

ідентичності. Таким чином, нерівність у соціально-економічних можливостях призводить до нерівних стартових позицій у процесі соціалізації.

А. Маслоу у своїй концепції ієрархії потреб наголошував, що лише після задоволення базових потреб (фізіологічних та у безпеці) особистість здатна повноцінно реалізовувати себе на вищих рівнях — у спілкуванні, самоповазі та самореалізації. Якщо ж ці потреби залишаються незадоволеними через складні матеріальні обставини, соціалізація відбувається неповноцінно [28, с. 57].

Особливої уваги заслуговує вплив соціально-економічних кризових явищ, таких як війна, безробіття, внутрішнє переселення. Вони створюють додаткові бар'єри у процесі соціалізації, посилюючи почуття нестабільності й тривоги у молоді.

Отже, соціально-економічні фактори є визначальними у забезпеченні гармонійного розвитку особистості в освітньому середовищі. Подолання негативного впливу цих чинників можливе через реалізацію державних соціальних програм підтримки дітей і молоді, створення інклюзивних освітніх практик, а також завдяки зусиллям педагогів, які здатні компенсувати певні недоліки соціального досвіду учнів і студентів.

Сім'я є першим і найважливішим соціальним інститутом, у якому відбувається первинна соціалізація дитини. Саме в родинному середовищі формуються базові уявлення про добро і зло, норми поведінки, ціннісні орієнтації, моделі спілкування. Психолог Гусева Т. підкреслювала, що саме досвід дитинства визначає основні соціально-психологічні риси людини в дорослому житті [12, с. 34-39].

Гармонійна, повна сім'я сприяє формуванню позитивної «Я-концепції», розвитку довіри до світу, адекватної самооцінки та комунікативних навичок. Як зазначає Андросович К., у сприятливому сімейному середовищі дитина засвоює основи співпраці, взаємоповаги та відповідальності, що створює фундамент для подальшої успішної соціалізації в школі чи університеті [1, с. 111-112].

Водночас дисфункційне сімейне середовище може істотно ускладнити процес соціалізації. Серед поширених проблем — конфліктність у родині, авторитарний чи, навпаки, байдужий стиль виховання, емоційна відстороненість батьків, алкоголізм або інші форми девіантної поведінки дорослих. У таких умовах дитина нерідко стикається з відсутністю позитивних моделей соціальної взаємодії, що призводить до замкнутості, агресивності чи труднощів у побудові стосунків з однолітками.

Науковці відзначають, що сімейна депривація або дисфункція часто зумовлюють появу у дітей і молоді схильності до девіантної поведінки, труднощів у навчанні, зниження мотивації та відчуття соціальної ізоляції. Навіть високий рівень шкільної чи університетської підтримки не завжди здатний повністю компенсувати брак позитивного родинного досвіду [13, с. 98-100].

Проте освітнє середовище може стати компенсаторним чинником: уважний педагог, шкільний психолог або наставник здатні частково замістити дефіцит емоційної підтримки та дати приклад здорової соціальної взаємодії. Особливу роль у цьому відіграють виховні програми, які спрямовані на формування у здобувачів освіти цінностей толерантності, довіри, відповідальності.

Таким чином, сімейне середовище — це базис соціалізації, а його дисфункції можуть суттєво ускладнити інтеграцію особистості у суспільство. Тому педагогічна практика має враховувати вплив сімейних чинників і передбачати співпрацю школи, університету та батьків у забезпеченні гармонійного розвитку учнів і студентів.

Одним із найбільш загострених проблемних питань соціалізації в освітньому процесі є виникнення міжособистісних конфліктів та поширення булінгу серед учнів і студентів. Навчальний заклад виступає не лише середовищем здобуття знань, а й простором формування соціальних відносин, у якому відбувається інтенсивна взаємодія між дітьми, педагогами та батьками. У цьому просторі

особистість стикається з різними цінностями, стилями поведінки та моделями спілкування, що іноді призводить до конфліктів.

Міжособистісні конфлікти часто є природним наслідком процесу соціалізації, адже здобувачі освіти відстоюють власні потреби та погляди. Проте у випадках, коли такі конфлікти набувають систематичного характеру та переростають у цькування, формується негативне соціальне середовище. Булінг — це свідомо агресивна поведінка одних учнів стосовно інших, яка має на меті приниження, ізоляцію або психологічний тиск. Він може проявлятися у фізичній, словесній, психологічній чи навіть кіберформі.

Соціалізаційний аспект проблеми полягає у тому, що булінг негативно впливає на формування соціальних якостей особистості. Жертви цькування нерідко втрачають віру у власні сили, уникають соціальних контактів, формують занижену самооцінку та відчуття соціальної ізоляції. Агресори ж, навпаки, закріплюють у власній поведінці асоціальні моделі взаємодії, що ускладнює їх подальшу інтеграцію у суспільство. Свідки булінгу, залишаючись пасивними, теж набувають деформованих уявлень про соціальні норми та справедливість.

Дослідники О. Безпалько, Л. Канішевська, підкреслюють, що профілактика та подолання булінгу мають бути невід'ємною частиною соціалізуючої функції освіти [4, с. 52-56]. Для цього необхідне формування культури ненасильницького спілкування, розвиток навичок емоційного інтелекту, створення довірливої атмосфери у навчальному колективі. Важливим є також налагодження партнерства між закладами освіти та сім'єю, адже саме сімейні установки щодо взаємодії з іншими людьми часто визначають поведінкові стратегії дітей.

Таким чином, проблема міжособистісних конфліктів і булінгу у навчальному колективі є серйозним викликом для соціалізації особистості в умовах освітнього процесу. Її розв'язання можливе лише за умови системного підходу, який включає роботу педагогів, психологів, батьків і самих учнів, спрямовану на формування безпечного та сприятливого освітнього середовища.

Сучасний освітній процес дедалі більше інтегрує цифрові технології, що відкриває нові можливості для навчання, але водночас породжує низку проблемних аспектів соціалізації. Цифровізація освіти сприяє доступу до широкого спектра інформації, розвитку навичок роботи з ІКТ, розширенню комунікативних горизонтів учнів і студентів. Проте її побічним ефектом стає зміна характеру соціальних відносин у навчальному середовищі [37, с.110-116].

Одним із викликів є відчуження особистості. Надмірна зосередженість здобувачів освіти на гаджетах, онлайн-платформах та віртуальних ресурсах може знижувати рівень живого спілкування та емпатії. У результаті формуються поверхневі контакти, що з часом ускладнює розвиток комунікативних і соціальних компетентностей. Відчуження може проявлятися у відсутності глибоких міжособистісних зв'язків, ізоляції та навіть формуванні залежності від цифрових засобів.

Другим аспектом є віртуалізація соціальних контактів. Соціалізація у віртуальному середовищі значною мірою відрізняється від реальних взаємодій. Учні та студенти легше встановлюють контакти онлайн, але водночас втрачають навички конструктивного вирішення конфліктів у реальному спілкуванні. Дослідження сучасних психологів (Н. Побірченко, Т. Титаренко) свідчать, що віртуальні відносини часто позбавлені емоційної глибини та відповідальності, що негативно впливає на становлення моральних цінностей [26, с. 34-36].

Третьою проблемою є ризики кібербулінгу. З поширенням цифрових технологій з'явилася нова форма агресії, яка переносить цькування у віртуальний простір. Кібербулінг відзначається особливою небезпекою, адже має прихований характер, поширюється швидко, а його наслідки (психологічний тиск, відчуття безпорадності, ізоляція) можуть бути ще глибшими, ніж при традиційному булінгу.

Таким чином, цифровізація освіти, попри всі свої позитивні аспекти, створює серйозні виклики для процесу соціалізації. Щоб мінімізувати негативні наслідки, необхідно впроваджувати цифрову грамотність, розвивати критичне мислення,

формувати культуру безпечного використання інтернету, а також поєднувати онлайн- і офлайн-формати навчання. Лише баланс між технологіями та живим спілкуванням забезпечить гармонійний розвиток особистості в сучасному освітньому середовищі.

Педагог є ключовою фігурою у процесі соціалізації здобувачів освіти, адже саме він не лише передає знання, а й формує систему цінностей, соціальні навички, культуру спілкування та взаємодії в колективі. Проте однією з актуальних проблем сучасної освіти є недостатня підготовка вчителів та викладачів до реалізації соціалізуючої функції [35, с. 113-117].

По-перше, у багатьох освітніх програмах закладів вищої педагогічної освіти акцент робиться переважно на предметних компетентностях, тоді як соціально-психологічна підготовка часто залишається другорядною. Це призводить до того, що молоді педагоги добре володіють навчальним матеріалом, але не завжди мають достатні знання і навички для організації здорового соціально-психологічного клімату у класі чи групі.

По-друге, педагоги нерідко відчують труднощі у роботі з «важкими» дітьми, учнями з особливими освітніми потребами, представниками різних соціокультурних груп. Відсутність системної підготовки до інклюзивної та виховної діяльності обмежує можливості вчителя ефективно сприяти гармонійній соціалізації кожної дитини.

По-третє, виклики сучасного суспільства — цифровізація, інформаційне перевантаження, поява нових форм комунікації та конфліктів (зокрема, кібербулінгу) — вимагають від педагога нових підходів, яких у традиційній педагогічній підготовці бракує. Наявний розрив між теоретичними знаннями та практичними навичками у сфері виховної роботи ускладнює виконання соціалізуючої функції освіти.

На думку вчених О. Савченко, Н. Бібік, І. Беха, сучасний педагог має бути не лише носієм знань, а й наставником, фасилітатором і модератором соціальної

взаємодії в освітньому середовищі. Для цього необхідна цілеспрямована підготовка: курси з педагогічної психології, тренінги з розвитку емоційного інтелекту, практикуми з профілактики та подолання конфліктів [23, с. 34-37].

Отже, недостатня підготовка педагогів до реалізації соціалізуючої функції освіти є серйозною перешкодою для гармонійного розвитку особистості учня чи студента. Подолати цю проблему можливо шляхом оновлення програм педагогічної освіти, систематичного підвищення кваліфікації вчителів, а також активного залучення психологічної служби до співпраці з педагогічними колективами.

Аналіз проблем соціалізації в умовах освітнього процесу свідчить, що їх розв'язання потребує комплексного підходу, заснованого на співпраці різних інституцій та суб'єктів виховання. Сучасна школа або заклад вищої освіти не може самотужки забезпечити повноцінний розвиток особистості, тому важливо вибудувати систему взаємодії між освітнім середовищем, сім'єю та громадою.

Одним із дієвих шляхів подолання проблем є інтеграція виховних програм у навчальний процес. Йдеться не лише про окремі виховні заходи, а про системне формування в учнів/студентів соціальних компетентностей, навичок комунікації, толерантності, відповідальності. Такі програми повинні бути наскрізними, відповідати віковим особливостям здобувачів освіти та враховувати актуальні соціальні виклики — цифровізацію, мультикультурність, зростання ролі медіа.

Важливим напрямом є розвиток психологічної служби в закладах освіти. Шкільний психолог чи психолог у ЗВО відіграє ключову роль у профілактиці та подоланні міжособистісних конфліктів, булінгу, соціальної ізоляції. Завдяки індивідуальним і груповим консультаціям, тренінгам, корекційним програмам можливо значно підвищити рівень психологічного комфорту в колективі та допомогти дітям і молоді адаптуватися до складних життєвих обставин.

Третій стратегічний напрям — партнерство школа–сім'я–громада. Сім'я закладає основи соціальних цінностей, тоді як школа їх розвиває і коригує, а громада забезпечує простір для їх реалізації. Саме тому ефективна соціалізація

відбувається там, де існує тісна взаємодія між цими трьома середовищами. Важливим завданням є організація спільних заходів, програм наставництва, волонтерських ініціатив, які поєднують зусилля батьків, педагогів, місцевої спільноти.

Таким чином, подолання проблем соціалізації можливе за умови системного підходу, який охоплює інтеграцію виховних програм у навчання, зміцнення психологічної служби та формування партнерських відносин між школою, сім'єю та громадою. Такий підхід дозволяє створити безпечне, розвивальне і підтримувальне середовище, у якому особистість здобувача освіти може гармонійно розвиватися та ефективно інтегруватися у суспільство.

Висновки до розділу 1

У першому розділі було розглянуто теоретико-методологічні основи соціалізації здобувачів освіти. Аналіз наукових підходів дозволив визначити, що соціалізація є складним і багатогранним процесом засвоєння індивідом соціальних норм, цінностей, ролей та моделей поведінки, необхідних для його ефективного функціонування в суспільстві. Вона має динамічний характер, поєднуючи вплив соціального середовища та активність самої особистості.

Особливе значення у цьому процесі належить освітньому середовищу, яке виступає провідним чинником формування світогляду, громадянської позиції, морально-ціннісних орієнтацій та комунікативних навичок здобувачів освіти. Водночас соціалізація в умовах школи та закладів вищої освіти тісно пов'язана з психологічними та педагогічними аспектами розвитку особистості. Вчитель і викладач відіграють роль посередників між індивідом і суспільством, сприяючи не лише інтелектуальному зростанню, а й соціальній адаптації учнів і студентів.

Разом з тим у ході аналізу виявлено низку проблемних питань соціалізації: суперечності між індивідуальними потребами особистості та вимогами освітнього середовища; вплив соціально-економічних факторів; дисфункції сімейного виховання; труднощі у формуванні ціннісних орієнтацій в умовах інформаційного суспільства; конфлікти та булінг у колективах; виклики цифровізації освіти; недостатня підготовка педагогів до реалізації соціалізуючої функції.

Подолання цих проблем можливе завдяки інтеграції виховних програм у навчальний процес, розвитку психологічної служби в закладах освіти, а також налагодженню партнерства між школою, сім'єю та громадою. Такий комплексний підхід створює передумови для формування гармонійної, соціально активної, відповідальної особистості, здатної ефективно реалізувати себе в суспільстві.

РОЗДІЛ 2. ОСОБЛИВОСТІ СОЦІАЛІЗАЦІЇ В УМОВАХ ДИСТАНЦІЙНОГО ТА ЗМІШАНОГО НАВЧАННЯ

2.1. Дистанційне й змішане навчання як сучасні освітні технології.

Дистанційне та змішане навчання є ключовими сучасними освітніми технологіями, що формуються на основі розвитку інформаційного суспільства та цифровізації освіти.

На думку В. Кухаренка, дистанційне навчання — це «індивідуалізований процес набуття знань, умінь і навичок, який відбувається переважно за опосередкованої взаємодії викладача та здобувача освіти у спеціалізованому інформаційно-освітньому середовищі» [22, с. 67-70].

О. Пінчук вважає, що дистанційне навчання передбачає використання сучасних інформаційно-комунікаційних технологій, що забезпечують двосторонній зв'язок між учасниками освітнього процесу, незалежно від їхнього місця перебування.

Змішане навчання, за визначенням Ч. Грема, є «освітньою моделлю, що поєднує традиційні очні заняття з онлайн-компонентами, що дає можливість оптимально використовувати переваги обох форм навчання» [10]. Подібної позиції дотримується і Н. Морзе, наголошуючи, що змішане навчання створює умови для більшої гнучкості та індивідуалізації освітнього процесу [34, с. 80].

Важливо відзначити, що більшість дослідників (І. Роберт, М. Козяр, В. Биков) розглядають дистанційне та змішане навчання не лише як альтернативу традиційній освіті, а як комплексні педагогічні технології, що інтегрують новітні методи викладання, сприяють формуванню цифрової компетентності та підвищують мотивацію студентів.

Таким чином, аналіз наукових підходів дозволяє зробити висновок, що дистанційне й змішане навчання — це не просто технічні інновації, а новий етап

розвитку освітньої парадигми, орієнтованої на індивідуальні потреби особистості та інтерактивність навчального процесу.

Розвиток дистанційного та змішаного навчання має глибокі історичні корені. Перші форми дистанційної освіти з'явилися ще у XIX столітті, коли навчальні заклади почали використовувати заочне навчання через листування. На думку М. Махмутова, саме листування стало першою формою "опосередкованої педагогічної взаємодії", яка заклала основу для майбутніх дистанційних технологій [6, с. 120-129].

У другій половині XX століття розвиток масових комунікацій та телебачення дав поштовх до нових форм дистанційної освіти. Зокрема, В. Биков підкреслює, що саме поява відкритих університетів (наприклад, Британський відкритий університет, заснований у 1969 р.) стала важливим етапом у поширенні дистанційного навчання в усьому світі [56].

Становлення інформаційного суспільства наприкінці XX — на початку XXI століття сприяло активному впровадженню комп'ютерних технологій в освітній процес. За словами І. Роберта, перехід до цифрових форм навчання був зумовлений «потребою у безперервній освіті та швидкому оновленні знань». Саме у цей період з'явилися перші освітні онлайн-платформи, які забезпечили доступ до матеріалів та спілкування між учасниками навчання у режимі реального часу [44, с. 78].

Пандемія COVID-19 (2020 р.) стала каталізатором масового переходу на дистанційні та змішані форми навчання. Як зазначає Н. Морзе, цей період продемонстрував не лише можливості онлайн-освіти, але й її проблеми — від технічної нерівності до психологічних бар'єрів у студентів і викладачів.

Отже, розвиток дистанційних освітніх технологій можна умовно поділити на кілька етапів:

1. Заочне навчання (XIX ст.) – листування.
2. Масові медіа-освітні проекти (середина XX ст.) – радіо, телебачення, відкриті університети.

3. Цифровізація (кінець ХХ – початок ХХІ ст.) – використання комп’ютерних технологій та Інтернету.
4. Сучасний етап (з 2020 р.) – масовий перехід до онлайн-освіти, поширення змішаних моделей навчання.

Таким чином, історичний розвиток дистанційних технологій засвідчує поступовий перехід від простих форм комунікації до складних інтерактивних освітніх систем, що сьогодні стають невід’ємною частиною глобального освітнього простору.

Дистанційне та змішане навчання розглядаються сучасними науковцями не лише як технічна інновація, а як педагогічна система, що ґрунтується на певних теоретико-методологічних засадах.

На думку В. Кухаренка, організація дистанційного навчання повинна базуватися на принципах педагогічної доцільності, індивідуалізації та інтерактивності, що забезпечує ефективну взаємодію викладача та студента у віртуальному середовищі [22].

І. Роберт підкреслює, що дистанційна освіта неможлива без урахування ідей конструктивізму, адже навчальний процес у такій формі вимагає активної діяльності здобувача освіти, самостійного пошуку інформації та формування власних знань у співпраці з іншими учасниками.

Змішане навчання, за дослідженнями Ч. Грема, ґрунтується на інтеграції традиційних аудиторних практик із можливостями онлайн-середовища. Це дає змогу реалізувати моделі ротації, гнучкої та збагаченої системи навчання, де частина занять відбувається в класі, а частина – у цифровому просторі [10].

Н. Морзе наголошує, що організація змішаного навчання повинна враховувати принципи персоналізованого навчання, коли освітня траєкторія вибудовується індивідуально, а студент отримує можливість самостійно обирати темп і формат освоєння матеріалу.

Крім того, у працях В. Бикова підкреслюється значення інформаційно-освітнього середовища, яке має включати технічні засоби, методичне забезпечення, а також педагогічні моделі організації навчального процесу.

Таким чином, теоретичні підходи до дистанційного та змішаного навчання базуються на:

- принципах інтерактивності та співпраці;
- ідеях конструктивізму та активного навчання;
- застосуванні гнучких моделей організації освітнього процесу;
- орієнтації на персоналізацію та індивідуальні освітні траєкторії.

Отже, ці освітні технології не є лише способом подачі матеріалу, а формують нову педагогічну парадигму, спрямовану на розвиток автономності студента, критичного мислення та цифрової компетентності.

Сучасні дослідники підкреслюють, що дистанційне та змішане навчання відкривають нові можливості для здобувачів освіти. Так, за словами В. Бикова, ці освітні технології забезпечують гнучкість, доступність і можливість інтеграції інноваційних методів викладання. Н. Морзе зазначає, що змішане навчання створює оптимальний баланс між традиційною та цифровою освітою, дозволяючи студентам самостійно регулювати темп і обсяг навчання. На думку Ч. Грема, перевагою є не лише економія часу, але й розвиток самостійності, критичного мислення та цифрової компетентності студентів [10]. Таким чином, дистанційне й змішане навчання не лише розширюють доступ до освітніх ресурсів, а й підвищують якість навчального процесу, роблячи його більш індивідуалізованим і сучасним.

Таблиця 2.1

Переваги дистанційного та змішаного навчання

Критерій	Дистанційне навчання	Змішане навчання
----------	----------------------	------------------

Гнучкість	Можливість навчатися у зручний час та в будь-якому місці	Поєднання самостійного навчання з традиційними заняттями
Доступність	Освіта доступна незалежно від географічного положення	Можливість залучення студентів з різних регіонів і країн
Індивідуалізація	Самостійний темп опанування матеріалу	Побудова персональних освітніх траєкторій
Ресурсне забезпечення	Доступ до електронних бібліотек, онлайн-курсів, лекцій	Використання онлайн-ресурсів на додаток до класичних
Розвиток компетентностей	Формування цифрової грамотності та самостійності	Поєднання цифрових і соціальних навичок
Ефективність навчання	Можливість швидко оновлювати та адаптувати матеріали	Підвищення мотивації завдяки інтерактивності

Попри значні переваги, дистанційне та змішане навчання мають і низку недоліків, що ускладнюють їхнє широке впровадження. Як зазначає В. Кухаренко, ключовою проблемою дистанційної освіти є зниження рівня живої соціальної взаємодії та відчуття ізоляції студентів. Н. Морзе наголошує на явищі "цифрової нерівності", коли доступ до якісної освіти обмежений технічними ресурсами та інтернет-зв'язком [34]. За словами І. Роберта, ще однією проблемою є низька самоорганізація здобувачів освіти, адже не всі студенти здатні ефективно планувати час та працювати самостійно. Викладачі ж, як підкреслює В. Биков, часто стикаються з перевантаженням, оскільки створення цифрових курсів вимагає значних зусиль та додаткового часу. Таким чином, недоліки цих освітніх технологій пов'язані як із технічними та організаційними труднощами, так і з психологічними бар'єрами учасників навчального процесу [49].

Таблиця 2.2

Недоліки та виклики дистанційного та змішаного навчання

Критерій	Дистанційне навчання	Змішане навчання
----------	----------------------	------------------

Соціальна взаємодія	Обмежене спілкування, ризик ізоляції	Менший рівень комунікації порівняно з традиційним навчанням
Технічні ресурси	Залежність від інтернету та комп'ютерної техніки	Необхідність постійного доступу до цифрових платформ
Самоорганізація	Високі вимоги до самостійності та самодисципліни студентів	Складність у поєднанні онлайн- та офлайн-компонентів
Педагогічне навантаження	Викладач витрачає більше часу на підготовку матеріалів	Необхідність адаптації програм до двох форматів
Мотивація студентів	Ризик зниження зацікавленості через відсутність безпосереднього контролю	Потреба у високому рівні залученості в обох середовищах
Цифрова нерівність	Обмежений доступ для студентів із слабкою технічною базою	Нерівні можливості для різних груп студентів

У майбутньому дистанційне та змішане навчання залишатимуться важливими складовими освітнього процесу, адже вони відповідають вимогам сучасного суспільства та швидкому розвитку цифрових технологій. Очікується активне впровадження інноваційних інструментів, зокрема штучного інтелекту, віртуальної та доповненої реальності, що дозволить зробити навчання більш інтерактивним і наближеним до практики. Значна увага приділятиметься створенню персоналізованих освітніх траєкторій, де кожен здобувач зможе обирати індивідуальний темп і формат роботи. Поширюватиметься гнучка модель освіти, яка поєднує різні формати навчання та забезпечує доступність для широкого кола студентів, незалежно від їхнього місця проживання чи соціальних умов. Таким чином, перспективи дистанційного та змішаного навчання пов'язані з подальшою інтеграцією цифрових технологій, підвищенням якості освітніх програм і розширенням можливостей для безперервного навчання впродовж усього життя.

2.2. Особливості соціалізації особистості в умовах онлайн-освіти.

Онлайн-освіта як сучасний формат навчання створює особливе соціокультурне середовище, яке суттєво відрізняється від традиційного. Віртуальний освітній простір характеризується мінімізацією безпосередніх контактів між учасниками навчального процесу та перенесенням більшості взаємодій у цифрове середовище. Соціалізація в таких умовах набуває нових форм, оскільки роль посередників у комунікації відіграють інформаційно-комунікаційні технології.

Однією з ключових особливостей соціалізації в умовах онлайн-освіти є трансформація міжособистісного спілкування. Якщо у традиційній школі чи університеті головним механізмом соціальної взаємодії виступає безпосередній контакт «обличчям до обличчя», то в онлайн-середовищі переважають текстові повідомлення, відеозв'язок, форуми та чати. Така форма взаємодії має як позитивні, так і негативні наслідки. З одного боку, вона забезпечує гнучкість, доступність, можливість встановлювати контакти з представниками різних культур. З іншого боку, знижується рівень емоційного контакту, обмежуються можливості невербальної комунікації, що ускладнює розвиток емпатії та формування довірливих стосунків.

До позитивних аспектів соціалізації в онлайн-освіті слід віднести:

- розширення можливостей міжкультурної комунікації, адже цифровий простір дозволяє здобувачам освіти взаємодіяти з однолітками з інших регіонів та країн;
- формування цифрової компетентності, що є невід'ємною складовою сучасного життя;
- розвиток автономності й відповідальності у процесі навчання;
- можливість залучення до спільнот за інтересами, участь у віртуальних наукових і творчих проєктах.

Водночас існують і певні ризики соціалізації в умовах онлайн-освіти. Найпоширенішими з них є:

- зниження рівня безпосередніх соціальних контактів, що може призводити до почуття ізольованості;
- зростання ризику соціального відчуження, особливо серед учнів і студентів із низьким рівнем мотивації;
- загроза кібербулінгу, поширення агресивної поведінки у віртуальних просторах;
- інформаційна перевантаженість, що негативно позначається на емоційному стані здобувачів освіти.

Для молодших школярів процес соціалізації у віртуальному середовищі значно ускладнений через вікові особливості психіки. У цьому віці провідною діяльністю залишається гра, яка формує вміння взаємодіяти з іншими, приймати правила, домовлятися та співпрацювати. Онлайн-освіта обмежує природні ігрові форми спілкування, тому саме дорослі (учителі та батьки) виступають ключовими посередниками соціалізації. Вони допомагають дитині опанувати базові комунікативні навички, вчать правильно використовувати цифрові інструменти для взаємодії, контролюють баланс між навчальною діяльністю та відпочинком. Для дітей цього віку особливо важливим є створення умов для колективної роботи навіть у дистанційному форматі (наприклад, виконання спільних творчих завдань у міні-групах).

Для підлітків онлайн-середовище стає не лише навчальним простором, а й важливим майданчиком пошуку та утвердження власної ідентичності. Підлітковий вік характеризується потребою в самостійності, прагненням до визнання серед однолітків і формуванням системи цінностей [42, с. 104]. Віртуальний простір надає широкі можливості для цього: соціальні мережі, онлайн-групи за інтересами, ігрові платформи створюють умови для самопрезентації та розширення соціальних контактів. Водночас існують і певні ризики: підлітки можуть стати вразливими до

негативних впливів (кібербулінг, маніпуляції, пропаганда), а надмірне перебування в онлайн-просторі здатне призвести до залежності від гаджетів. Тому роль педагога та батьків полягає у формуванні у підлітків критичного мислення, відповідального ставлення до цифрових ресурсів, а також у розвитку навичок безпечної поведінки в мережі.

Для студентів онлайн-освіта має ще одну специфіку. У цьому віці провідною діяльністю стає навчально-професійна та комунікативна, тому віртуальне середовище використовується не лише для здобуття знань, але й для професійної самореалізації та громадянської активності. Онлайн-курси, наукові вебінари, студентські форуми, міжнародні освітні проекти створюють умови для інтеграції у глобальну академічну спільноту. Соціалізація студентів у цьому контексті відбувається через участь у дискусіях, колективних дослідженнях, волонтерських і громадських ініціативах, що проводяться онлайн. Водночас важливим залишається питання самодисципліни, вміння організувати власний час та уникати інформаційного перевантаження.

Таким чином, соціалізація в умовах онлайн-освіти має чітко виражені вікові особливості: молодші школярі потребують підтримки дорослих та ігрових форм взаємодії, підлітки – розвитку критичного мислення та безпечної цифрової поведінки, а студенти – створення умов для професійного та громадянського зростання у глобальному середовищі.

Ми вже згадували і зазначали, що важливим чинником є роль сім'ї. За умов дистанційного навчання домашнє середовище стає головним простором соціальної взаємодії. Батьки виступають посередниками у спілкуванні дитини з освітнім середовищем, забезпечують мотиваційну підтримку та формують навички самодисципліни. Дослідження показують, що в умовах онлайн-освіти значно зростає залежність успішності соціалізації від того, наскільки сім'я готова створювати атмосферу співпраці й відкритості [31].

Успішна соціалізація особистості в умовах онлайн-освіти можлива за дотримання певних психолого-педагогічних умов. Важливим є створення безпечного та доброзичливого освітнього середовища, що базується на принципах толерантності й взаємоповаги. Значну роль відіграє організація групової діяльності – виконання колективних завдань, участь у проєктній роботі, спільні дискусії та обговорення, які формують у здобувачів відчуття причетності до спільноти. Педагог у цьому процесі виступає не лише джерелом знань, а й фасилітатором соціальної взаємодії, модератором комунікацій, який сприяє розвитку навичок конструктивного діалогу, відповідальності та самоконтролю.

Отже, соціалізація особистості в умовах онлайн-освіти має як переваги, так і певні труднощі. З одного боку, вона відкриває нові можливості для самореалізації та інтеграції у глобальний інформаційний простір, а з іншого – створює ризики соціальної ізоляції та емоційного відчуження.

2.3. Специфіка формування соціальних компетентностей в умовах дистанційного/змішаного навчання.

У сучасній педагогічній науці поняття «соціальні компетентності» розглядається як важливий результат соціалізації здобувачів освіти. На думку О. Савченко, компетентність завжди проявляється у здатності особистості діяти в певній життєвій ситуації, використовуючи знання, досвід, цінності та навички. Це твердження повною мірою стосується й соціальних компетентностей, які забезпечують ефективну взаємодію індивіда з іншими людьми [47].

За визначенням І. Зимньої, соціальна компетентність – це здатність особистості орієнтуватися в соціальних відносинах, дотримуватися норм і правил спільного життя, а також взаємодіяти з іншими людьми на основі співробітництва й відповідальності. Подібної позиції дотримується і українська дослідниця Л. Петровська, яка підкреслює, що соціальні компетентності є результатом засвоєння

людиною соціального досвіду та формуються в процесі безпосередньої комунікації та спільної діяльності [39, с. 90- 93].

У структурі соціальних компетентностей науковці виділяють різні компоненти. Зокрема, Н. Бібік наголошує на важливості комунікативного компонента, що передбачає здатність налагоджувати діалог, співпрацювати та досягати взаєморозуміння. О. Пометун та Л. Пироженко підкреслюють значення громадянського та ціннісного аспектів, оскільки саме вони формують у здобувачів освіти активну соціальну позицію й відповідальність [24, с. 98].

У європейських документах також наголошується на важливості цього феномена. Так, у Рекомендаціях Європейського парламенту та Ради ЄС щодо ключових компетентностей для навчання впродовж життя соціальні компетентності визначаються як базові для успішної інтеграції людини в суспільство та професійну діяльність, а також як необхідні для формування активного громадянства.

Отже, думки вчених дозволяють стверджувати, що соціальні компетентності – це комплексна характеристика особистості, яка охоплює комунікативні, ціннісні, громадянські та поведінкові складові. Вони забезпечують здатність людини ефективно функціонувати у соціумі, брати участь у спільній діяльності, дотримуватися соціальних норм і знаходити шляхи вирішення конфліктів. Формування соціальних компетентностей у дистанційній та змішаній освіті є особливо актуальним завданням, адже цифрове середовище вимагає від здобувачів освіти нових форм комунікації та співпраці.

Формування соціальних компетентностей у здобувачів освіти значною мірою залежить від створення сприятливих психолого-педагогічних умов. Як зазначає В. Кремень, освітнє середовище має забезпечувати не лише засвоєння знань, а й розвиток особистісних і соціальних якостей учня чи студента, які дають змогу ефективно взаємодіяти в суспільстві.

Науковці виділяють кілька ключових умов:

- Комунікативно-діяльнісний підхід.

На думку Н. Бібік, соціальні компетентності найкраще формуються в умовах активної взаємодії здобувачів освіти між собою та з педагогом, що реалізується через проектну роботу, групові завдання, рольові ігри. У дистанційному форматі це можливо завдяки використанню інтерактивних платформ [36].

- Психологічна підтримка та розвиток емоційного інтелекту.

Дослідники наголошують, що розвиток особистості відбувається у спільній діяльності та взаємодії, де важливу роль відіграє емоційний компонент. Для дистанційного навчання це означає необхідність створення атмосфери довіри, підтримки й визнання значущості кожного учасника освітнього процесу.

- Інклюзивність і рівний доступ до освіти.

О. Локшина підкреслює, що сучасне освітнє середовище повинно враховувати потреби різних груп здобувачів освіти, забезпечуючи рівні можливості для взаємодії та соціалізації. Це особливо актуально в дистанційному та змішаному навчанні, де цифрова нерівність може стати серйозною перешкодою [26, с. 67].

- Формування культури онлайн-спілкування.

Дослідники вказують, що цифрове середовище має власні правила етикету («нетикет»), яких необхідно навчати здобувачів освіти. Це сприяє розвитку навичок толерантності, вміння вести конструктивний діалог та уникати конфліктів у віртуальному просторі.

- Поєднання формального й неформального навчання.

За висновками сучасних педагогів, соціальні компетентності активно розвиваються під час участі здобувачів освіти у позаурочних онлайн-заходах: віртуальних клубах, студентських ініціативах, волонтерських проєктах. Це дозволяє формувати у молоді громадянську активність і навички соціальної відповідальності.

Таким чином, психолого-педагогічні умови формування соціальних компетентностей в умовах дистанційного та змішаного навчання передбачають створення освітнього простору, де поєднуються комунікативна активність, емоційна підтримка, інклюзивність та культура онлайн-взаємодії. Це дозволяє не лише забезпечити ефективну соціалізацію здобувачів освіти, а й сформувати у них готовність до життя в умовах цифрового суспільства.

Реалізувати зазначені психолого-педагогічні умови можливо завдяки продуманій організації освітнього процесу, де цифрові інструменти використовуються не лише як технічні засоби, а як середовище соціалізації. Наприклад, проведення онлайн-дискусій і дебатів у форматі відеоконференції (Zoom, Google Meet) дозволяє студентам навчатися висловлювати власні думки, аргументувати позицію та поважати іншу точку зору. Такі практики формують у молоді комунікативні та конфліктологічні компетентності. У звичайних умовах аудиторії ця навичка часто розвивається природно, тоді як у дистанційному середовищі педагог має спеціально створювати можливості для «живого» діалогу, інакше студенти залишаються лише пасивними слухачами.

Важливим напрямом є організація групової роботи в цифровому форматі. Наприклад, завдання підготувати спільну презентацію в Google Slides або розробити постер у Canva вчить студентів координувати дії, домовлятися про розподіл обов'язків, нести відповідальність за результат команди.

Не менш значущою є роль викладача як ментора і фасилітатора. У дистанційному середовищі його завдання не обмежується лише передачею знань — він має створювати атмосферу психологічної підтримки. Наприклад, викладач може починати заняття з короткої «криголамної» вправи — запитати про настрій групи або дати студентам можливість поділитися власними думками. Це допомагає відчутти себе частиною спільноти й долає ізольованість, яку часто переживають учасники онлайн-навчання.

Окремої уваги потребує формування культури онлайн-спілкування. У реальних аудиторіях правила поведінки більш очевидні, тоді як у віртуальному просторі часто виникають ситуації непорозуміння чи навіть конфліктів через невміння дотримуватися «цифрового етикету». Тому корисними є спеціальні міні-тренінги або практичні завдання з «нетикету», що навчають студентів доброзичливо вести дискусію, вчасно реагувати на повідомлення, уникати агресивних висловлювань. Такі навички мають велике значення і в подальшому житті, оскільки сучасна людина щодня стикається з онлайн-комунікацією.

Варто враховувати і поєднання формального та неформального навчання. Так, участь у студентських віртуальних клубах за інтересами, волонтерських чи міжнародних онлайн-проектах не лише сприяє розвитку громадянської активності, а й формує навички взаємодії з представниками інших культур. Наприклад, студенти, які долучаються до міжнародних освітніх ініціатив Erasmus+ або волонтерських онлайн-проектів, отримують унікальний досвід міжкультурної комунікації, що є невід'ємною складовою сучасних соціальних компетентностей.

Нарешті, ключову роль відіграє баланс між дистанційним і традиційним навчанням. Змішаний формат, коли частина завдань виконується онлайн, а частина — в аудиторії, дозволяє зберігати безпосереднє «живе» спілкування, формувати емоційну включеність і водночас розвивати вміння працювати у цифровому середовищі. Наприклад, студенти можуть готувати проєкт дистанційно, а презентувати його — у класі, що дозволяє поєднати переваги обох форматів і забезпечує комплексне формування соціальних компетентностей.

Таким чином, поєднання інтерактивних технологій, групової роботи, емоційної підтримки, культури онлайн-спілкування та збалансованого використання дистанційного й очного форматів створює реальні умови для формування у здобувачів освіти тих соціальних компетентностей, які необхідні їм не лише для навчання, а й для подальшої професійної та громадянської діяльності.

Таким чином, психолого-педагогічні умови формування соціальних компетентностей в умовах дистанційного та змішаного навчання передбачають створення освітнього простору, де поєднуються комунікативна активність, емоційна підтримка, інклюзивність та культура онлайн-взаємодії. Здійснити це можна завдяки кільком конкретним підходам.

По-перше, важливо організувати систематичне спілкування між учасниками освітнього процесу. Наприклад, викладач може виділити кілька хвилин на початку онлайн-заняття для вільної розмови, щоб учні поділилися новинами чи своїм настроєм. Така проста практика знімає напруження та допомагає підтримувати атмосферу довіри, яка сприяє соціалізації.

По-друге, необхідно активно залучати здобувачів освіти до групової роботи. Це можуть бути мініпроекти у «breakout rooms» на платформі Zoom чи спільне створення презентацій у Google Slides. Коли студенти спільно шукають рішення завдання, вони не лише вчаться взаємодіяти, але й відчують себе частиною колективу, навіть перебуваючи за сотні кілометрів один від одного.

По-третє, ефективною є практика взаємної підтримки. У деяких школах і університетах запроваджуються так звані «пари підтримки», де студенти закріплюються один за одним і допомагають у навчанні: нагадують про дедлайни, пояснюють складний матеріал або просто цікавляться, як почувається їхній партнер. Така форма взаємодії вчить емпатії та відповідальності.

По-четверте, слід формувати культуру цифрової етики. Викладач може обговорювати з учнями правила поведінки в чатах, повагу до чужої думки, недопустимість образ чи «хейту». Наприклад, у деяких закладах освіти проводять окремі тренінги про безпечну поведінку в інтернеті та відповідальність за власні слова онлайн. Це допомагає учням зрозуміти, що віртуальне середовище так само потребує моральної відповідальності, як і реальне життя.

І, нарешті, надзвичайно важливою є роль емоційної підтримки з боку викладача. Навіть проста фраза «Я бачу, що ти стараєшся, і це добре» у чаті або на

відеозанятті може надати учневі впевненості. У практиці відомі випадки, коли під час дистанційного навчання викладачі організовували «віртуальні кімнати відпочинку», де студенти могли поговорити не про навчання, а про свої хобі чи улюблені фільми. Це сприяє формуванню дружніх стосунків і позитивного емоційного клімату.

Таким чином, поєднання цих підходів дозволяє зробити дистанційне та змішане навчання не лише інструментом здобуття знань, але й дієвим простором для соціалізації та розвитку життєво важливих компетентностей.

Висновки до розділу 2

У другому розділі було з'ясовано, що дистанційне та змішане навчання виступають важливими освітніми технологіями сучасності, які не лише забезпечують доступ до знань, а й формують нові умови соціалізації здобувачів освіти. Вони дозволяють поєднувати традиційні підходи з інноваційними методами, створюючи гнучкий освітній простір.

Дослідження показало, що соціалізація в умовах онлайн-освіти має як позитивні, так і проблемні аспекти. До позитивних можна віднести розвиток цифрової компетентності, розширення можливостей комунікації, формування культури взаємодії у цифровому середовищі. Водночас серед проблем відзначено ризики соціальної ізоляції, зниження рівня безпосереднього міжособистісного спілкування та підвищену потребу в емоційній підтримці.

Особливу увагу приділено специфіці формування соціальних компетентностей у дистанційному та змішаному навчанні. Було встановлено, що ключову роль відіграють такі психолого-педагогічні умови, як організація комунікативної активності, розвиток культури цифрової етики, підтримка інклюзивного освітнього середовища та формування емоційно сприятливого клімату.

Таким чином, дистанційна та змішана освіта постають не лише як інструмент передачі знань, а й як простір соціалізації особистості, який потребує свідомого і цілеспрямованого педагогічного супроводу.

РОЗДІЛ 3. ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОЦЕСУ СОЦІАЛІЗАЦІЇ ЗДОБУВАЧІВ ОСВІТИ

3.1. Методика, організація та проведення дослідження.

Вибірка дослідження

У дослідженні взяли участь 20 здобувачів вищої освіти віком від 18 до 22 років. Серед них — 12 дівчат та 8 юнаків. Усі респонденти є студентами 2–3 курсів педагогічного факультету Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини (УДПУ) (спеціальність «Початкова освіта»).

Вибірку було сформовано за принципом доступності та добровільності участі. Усі учасники попередньо були поінформовані про мету дослідження та надали згоду на використання отриманих результатів у наукових цілях.

Такий склад вибірки дозволяє отримати репрезентативні дані щодо особливостей процесу соціалізації студентської молоді в умовах дистанційного та змішаного навчання.

Для досягнення поставленої мети було обрано низку методик, які поєднують психодіагностичні тести, соціометричний аналіз та авторське анкетування. Такий комплексний підхід забезпечує цілісне уявлення про стан соціалізованості студентів, оскільки дозволяє охопити когнітивний, емоційний та поведінковий аспекти їхньої діяльності.

По-перше, з метою вивчення особливостей адаптації здобувачів освіти до умов дистанційного освітнього середовища у дослідженні була застосована методика діагностики соціально-психологічної адаптації, розроблена К. Роджерсом та Р. Даймондом.

Дана методика спрямована на комплексне вивчення психологічних характеристик особистості, які визначають її здатність ефективно взаємодіяти з оточенням. Вона дозволяє:

- оцінити рівень тривожності (схильність до внутрішньої напруги, переживань, невпевненості);
- визначити ступінь самоприйняття (наскільки здобувач освіти задоволений собою, приймає власні якості та можливості);
- дослідити здатність до комунікації (легкість встановлення контактів, уміння підтримувати взаємини з іншими людьми);
- виявити рівень інтеграції особистості у групове середовище (почуття належності до колективу, рівень згуртованості, соціальної активності).

У контексті дистанційного та змішаного навчання ця методика є особливо актуальною. Вона дає можливість виявити, наскільки здобувачі освіти почуваються комфортно у процесі віртуальної взаємодії, чи виникають у них труднощі у встановленні контактів з викладачами та одногрупниками, а також як змінюється їхня соціально-психологічна адаптація у порівнянні з традиційною очною формою навчання.

Таким чином, використання методики К. Роджерса та Р. Даймонда забезпечує отримання надійної емпіричної інформації щодо особливостей адаптаційних процесів студентів у нових освітніх умовах та виступає важливим інструментом для подальшого аналізу й формулювання практичних рекомендацій. (Зразок опитувальника наведено у Додатку В.1).

По-друге, важливим індикатором соціалізованості є комунікативні та організаторські здібності, адже саме вони забезпечують ефективну взаємодію особистості з соціальним середовищем. Як зазначають В. Синявський та В. Федоришин, рівень розвитку цих умінь безпосередньо впливає на здатність індивіда не лише інтегруватися у колектив, а й виступати його активним учасником та ініціатором спільної діяльності.

Для діагностики зазначених характеристик використовувалася методика КОС-2, яка є надійним інструментом у вивченні комунікативної та організаторської сфери особистості. Завдяки спеціально розробленим шкалам вона дає змогу

визначити, наскільки здобувач освіти здатний встановлювати контакти, переконувати, вести діалог, брати на себе відповідальність, організовувати роботу групи та координувати дії її членів.

В умовах дистанційного та змішаного навчання цей аспект набуває особливого значення. Відсутність постійного безпосереднього контакту з однолітками та викладачами може призводити до зниження активності у спілкуванні, поверхневості комунікації та певної ізольованості студентів. З іншого боку, як підкреслюють сучасні дослідники (І. Бех, Н. Колупаєва), дистанційні технології відкривають нові можливості для розвитку соціальних умінь, оскільки вимагають від здобувачів освіти більшої самостійності, відповідальності та організованості.

Отже, застосування методики КОС-2 у контексті дистанційного навчання дозволяє не лише оцінити фактичний рівень розвитку комунікативних та організаторських здібностей, але й простежити, як нові умови освітнього процесу впливають на формування важливих соціальних компетентностей студентів (Додаток В.2).

По-третє, для вивчення рівня задоволеності студентів своїм соціальним статусом та умовами життя було застосовано тест-опитувальник рівня соціальної фрустрованості Л. Вассермана. Дана методика спрямована на виявлення ступеня невдоволеності людини різними аспектами життєдіяльності — від міжособистісних відносин до професійних і побутових умов. За словами Л. Вассермана, високий рівень соціальної фрустрованості свідчить про наявність у респондента внутрішньої напруги, незадоволення власними соціальними можливостями та недостатній рівень інтеграції у суспільство.

Застосування цього інструменту у дослідженні здобувачів освіти виявилось особливо важливим у контексті дистанційного навчання, адже обмеження живого спілкування, зменшення можливостей для участі у студентському самоврядуванні чи позааудиторних заходах можуть суттєво впливати на їхній емоційний стан. Тест

дає можливість з'ясувати, наскільки студенти відчують дефіцит соціальних контактів, як вони оцінюють власний соціальний статус та чи виникає у них відчуття відчуження або ізольованості.

Крім того, аналіз результатів за методикою Л. Вассермана дозволяє окреслити напрями педагогічної та психологічної підтримки студентів. Наприклад, високі показники соціальної фрустрованості можуть сигналізувати про потребу у створенні додаткових умов для міжособистісної взаємодії у віртуальному середовищі: організації онлайн-клубів за інтересами, групових проєктів, інтерактивних дискусій. Таким чином, використання цього діагностичного інструменту дає змогу більш комплексно оцінити вплив дистанційної освіти на процес соціалізації здобувачів (Додаток В.3).

По-четверте, одним із важливих показників соціалізації є рівень емпатії. Для його визначення було обрано методику В. Бойка «Діагностика рівня емпатійних здібностей». Вона дає можливість дослідити здатність студентів до співпереживання та розуміння емоційного стану інших. Це важливо, оскільки в онлайн-спілкуванні часто бракує невербальних засобів комунікації, що може ускладнювати розвиток емпатійності (Додаток В.4).

По-п'яте, враховуючи, що соціалізація нерозривно пов'язана з навчальною діяльністю, у дослідженні використовувався опитувальник «Мотивація до успіху та уникнення невдач» Т. Елерса. Цей інструмент допомагає виявити провідні мотиви навчання студентів, їхнє прагнення досягати результатів або уникати труднощів. Рівень мотивації суттєво впливає на соціальну активність особистості, а отже, і на ефективність процесу соціалізації (Додаток В.5).

Таким чином, застосування комплексу діагностичних методик дало змогу всебічно охопити ключові аспекти процесу соціалізації здобувачів освіти. Кожна з них спрямована на вивчення певного виміру соціалізованості:

- методика К. Роджерса та Р. Даймонда – особливості соціально-психологічної адаптації;

- методика КОС-2 – рівень розвитку комунікативних та організаторських умінь;
- тест-опитувальник Л. Вассермана – ступінь соціальної фрустрованості та задоволеність соціальним статусом;
- методика В. Бойка – емпатійні здібності;
- опитувальник Т. Елерса – мотивація до успіху та уникнення невдач як важливий чинник соціальної активності.

Поєднання цих методик дозволяє отримати об'єктивну та багатовимірну картину рівня соціалізованості студентів, враховуючи когнітивний, емоційний та поведінковий аспекти їхньої діяльності.

3.2. Аналіз отриманих результатів

Обробка отриманих результатів здійснювалася з використанням методів кількісного та якісного аналізу. На першому етапі були підраховані індивідуальні показники кожного респондента за відповідними шкалами діагностичних методик. Далі здійснювалося узагальнення даних за групою вибірки з метою виявлення загальних тенденцій та особливостей соціалізації студентів.

Результати за методикою К. Роджерса та Р. Даймонда

Аналіз даних показав, що більшість студентів продемонстрували середній рівень соціально-психологічної адаптації – 9 осіб (45%). Високий рівень адаптації виявлено у 6 респондентів (30%), що свідчить про їхню здатність ефективно взаємодіяти з оточенням та комфортно почуватися навіть у дистанційному освітньому середовищі. Водночас 5 студентів (25%) показали низький рівень адаптації, що вказує на наявність певних труднощів у процесі соціалізації.

Щодо окремих показників:

- підвищений рівень тривожності та невпевненості зафіксовано у 7 студентів (35%),
- знижене самоприйняття – у 4 студентів (20%),
- позитивне ставлення до оточення та задоволеність взаємодією – у 11 студентів (55%).

Таким чином, хоча більшість респондентів почуваються відносно стабільно у нових умовах навчання, у значної частини вибірки спостерігаються труднощі у сфері емоційної врівноваженості та впевненості у собі. Це може негативно позначатися на їхній активності у груповій діяльності та готовності до міжособистісної взаємодії.

Результати за методикою КОС-2

Комунікативні та організаторські здібності визначають ефективність міжособистісної взаємодії та здатність особистості брати участь у спільній діяльності.

Серед студентів:

- високий рівень – 5 осіб (25%);
- середній рівень – 11 осіб (55%);
- низький рівень – 4 особи (20%).

Отримані результати показали, що у більшості студентів комунікативні та організаторські здібності розвинені на достатньому рівні. Вони здатні налагоджувати контакти, вести діалог і підтримувати взаємодію з оточенням. Водночас лише 3 студенти (15%) проявили виражені лідерські якості та готовність координувати діяльність групи. Це вказує на те, що у студентському середовищі переважає адаптивна поведінка, тоді як ініціативність та організаторський потенціал розвинені не у всіх.

Результати за тестом Л. Вассермана

Соціальна фрустрованість є індикатором невдоволеності соціальними умовами та власним статусом.

У вибірці отримано такі результати:

- високий рівень фрустрованості – 6 осіб (30%);
- середній рівень – 8 осіб (40%);
- низький рівень – 6 осіб (30%).

Найчастіше студенти відзначали:

- дефіцит живого спілкування – 12 осіб (60%);
- недостатню участь у студентському самоврядуванні чи позааудиторних заходах – 9 осіб (45%);
- обмеженість можливостей самореалізації – 7 осіб (35%).

Таким чином, приблизно третина студентів переживає відчутний соціально-емоційний дискомфорт, що свідчить про потребу у створенні додаткових умов для активної інтеграції у студентське середовище навіть в умовах дистанційного формату.

Результати за методикою В. Бойка

Емпатія є важливим чинником міжособистісної взаємодії та формування соціальних зв'язків.

Серед учасників дослідження:

- високий рівень емпатії – 4 студенти (20%);
- середній рівень – 12 студентів (60%);
- низький рівень – 4 студенти (20%).

При цьому 9 студентів (45%) продемонстрували здатність до раціонального розуміння емоційного стану інших людей, тоді як емоційне співпереживання та здатність до підтримки були менш виражені. Це може пояснюватися специфікою дистанційного спілкування, де бракує невербальних сигналів.

Результати за опитувальником Т. Елерса

Мотиваційна сфера студентів розподілилася наступним чином:

- домінує орієнтація на успіх – 10 студентів (50%);
- змішаний тип мотивації – 5 студентів (25%);
- домінує орієнтація на уникнення невдач – 5 студентів (25%).

Респонденти з мотивацією досягнення демонструють вищий рівень навчальної активності, відповідальність та готовність долати труднощі. Водночас студенти, орієнтовані на уникнення невдач, виявляють обережність, занижену ініціативність і менше схильні брати участь у спільних проєктах.

Аналіз даних засвідчив, що більшість студентів (приблизно 60–70%) мають середній рівень соціалізованості: вони адаптовані до освітнього середовища, володіють достатніми комунікативними вміннями, середнім рівнем емпатії та прагнуть досягати поставлених цілей.

Разом з тим, близько третини респондентів демонструють труднощі соціалізації – підвищену тривожність, соціальну фрустрованість, недостатньо виражені організаторські якості та орієнтацію на уникнення невдач. Це свідчить про потребу у додаткових психолого-педагогічних заходах:

- розвитку впевненості у собі,
- підвищення комунікативної активності,
- формування позитивної мотивації досягнення,
- створення середовища для більш активної взаємодії студентів у віртуальному просторі.

Таким чином, результати дослідження підтверджують, що дистанційне навчання суттєво впливає на процес соціалізації студентів: воно відкриває нові можливості для самостійності та організованості, але водночас створює ризики емоційної ізоляції та соціальної пасивності.

3.3. Порівняння результатів із попередніми дослідженнями (вітчизняними та зарубіжними).

Отримані результати нашого дослідження загалом узгоджуються з тенденціями, які виявляли як українські, так і зарубіжні науковці, проте водночас мають певні особливості, що дозволяють глибше зрозуміти специфіку процесу соціалізації здобувачів освіти в умовах дистанційного та змішаного навчання.

По-перше, дані щодо соціально-психологічної адаптації студентів підтверджують висновки вітчизняних дослідників. Так, Балл Г. та Сохань Л. наголошували, що більшість молоді в умовах дистанційної освіти зберігає середній рівень адаптації [50]. Разом з тим, значна частина студентів демонструє підвищений рівень тривожності та внутрішньої напруженості. Подібні тенденції простежуються і в міжнародних дослідженнях: Арістовнік Т. та Цао Ю. з колегами відзначали, що відсутність безпосередніх соціальних контактів є одним із ключових чинників емоційної нестабільності та психологічного дискомфорту. Це підтверджує універсальність проблеми, актуальної для студентів різних країн [55].

По-друге, результати щодо комунікативних та організаторських здібностей респондентів співпадають з позиціями українських учених. Савченко О. у 2017 році та Побірченко Н. у 2019 році підкреслювали важливість розвитку комунікативних і організаторських умінь для успішної соціалізації молоді [47]. У нашому дослідженні більшість студентів показали достатній рівень комунікативності, однак організаторські вміння виявилися менш розвиненими. Подібні висновки зробив і Побірченко Н з колегами у 2021 році, які зазначали, що в умовах дистанційної освіти студенти рідше проявляють ініціативу й беруть на себе функції організаторів.

По-третє, рівень соціальної фрустрованості, який ми зафіксували у частини студентів, підтверджує попередні спостереження українських психологів. Титаренко Т. році наголошував, що брак позааудиторної діяльності та зниження

ролі студентського самоврядування негативно позначаються на емоційному стані молоді [54]. Зарубіжні науковці також акцентують на цій проблемі: Ніємі М. та Коуса С. у 2020 році, а також експерти ЮНЕСКО у 2021 році підкресливали, що під час онлайн-навчання значна кількість студентів відчуває ізольованість і дефіцит соціальних контактів, що призводить до зростання соціальної фрустрованості.

. По-четверте, результати діагностики рівня емпатії здобувачів освіти підтверджують попередні висновки науковців про те, що в умовах онлайн-комунікації емпатія переважно виявляється у когнітивній сфері. Про це писали Сидоренко Л. та Петрунько О. Схожі висновки зробили і зарубіжні вчені: Деркс Д. з колегами та Уідергольд Б. зазначали, що обмеженість невербальних засобів спілкування у цифровому середовищі знижує глибину співпереживання [48].

По-п'яте, аналіз мотиваційної сфери студентів підтверджує існування двох основних стратегій — орієнтації на досягнення успіху та на уникнення невдач. Подібні висновки робив Постовий В. та Сидоренко Л. У міжнародній науковій традиції аналогічні результати описані Десі Е. та Раяном Р., а також Шунком Д. з колегами. Це свідчить про неоднорідність мотиваційної структури студентів і підтверджує необхідність індивідуалізованого підходу у навчанні [45].

Порівняння отриманих результатів із попередніми вітчизняними та зарубіжними дослідженнями показало їхню значну узгодженість. Це свідчить про системний характер виявлених тенденцій, спільних для студентської молоді різних країн. Водночас наше дослідження виокремило специфічні особливості, серед яких — підвищена соціальна фрустрованість та недостатній розвиток організаторських здібностей. Ці фактори необхідно враховувати при розробці програм педагогічної та психологічної підтримки студентів у дистанційному й змішаному навчанні.

Висновки до 3 розділу

У процесі емпіричного дослідження було виявлено, що соціалізація здобувачів освіти в умовах дистанційного та змішаного навчання має складну та багатовимірну структуру, яка поєднує як позитивні, так і проблемні тенденції. Результати показали, що більшість студентів характеризуються середнім рівнем соціально-психологічної адаптації, достатнім розвитком комунікативних умінь та орієнтацією на досягнення успіху. Водночас суттєва частка респондентів продемонструвала підвищену тривожність, соціальну фрустрованість, недостатньо виражені організаторські здібності та орієнтацію на уникнення невдач, що свідчить про наявність труднощів у процесі їхньої інтеграції у студентське середовище.

Дані також підтвердили, що дистанційний формат навчання відкриває нові можливості для самостійності та відповідальності студентів, але водночас знижує рівень живої міжособистісної взаємодії, що може призводити до ізолюваності та дефіциту соціальних контактів. Особливе значення виявили такі чинники, як розвиток емпатії, підтримання внутрішньої мотивації та забезпечення психологічного комфорту у процесі віртуального спілкування.

Отримані результати узгоджуються з висновками вітчизняних і зарубіжних досліджень, підтверджуючи універсальність виявлених тенденцій, але водночас окреслюють і специфічні проблеми студентів у сучасних освітніх умовах. Це створює підґрунтя для розробки практичних рекомендацій, спрямованих на розвиток упевненості у собі, формування позитивної мотивації досягнень, підвищення рівня комунікативної активності та створення додаткових можливостей для міжособистісної взаємодії у віртуальному просторі. Таким чином, дослідження підтверджує, що ефективна соціалізація студентської молоді потребує системної психолого-педагогічної підтримки з урахуванням викликів дистанційного та змішаного навчання.

ВИСНОВКИ

У ході проведеного дослідження було теоретично обґрунтовано та емпірично підтверджено, що процес соціалізації здобувачів освіти в умовах дистанційного та змішаного навчання має специфічні особливості, зумовлені трансформацією традиційного освітнього простору та посиленням впливу цифрового середовища.

У першому розділі розкрито сутність соціалізації як соціально-педагогічного явища, визначено її механізми, функції та чинники. Було проаналізовано підходи вітчизняних і зарубіжних науковців, що дало змогу уточнити понятійний апарат та виявити основні тенденції розвитку соціалізаційних процесів у сучасному суспільстві.

У другому розділі висвітлено особливості дистанційного й змішаного навчання як освітніх технологій та проаналізовано їхній вплив на процес соціалізації особистості. Показано, що з одного боку, цифрові формати відкривають широкі можливості для розвитку самостійності, креативності та інформаційної компетентності, з іншого — зменшують обсяг безпосереднього міжособистісного спілкування, що може призводити до соціальної ізоляції, підвищеної тривожності та зниження рівня емоційної підтримки.

У третьому розділі представлено результати емпіричного дослідження, які засвідчили, що більшість здобувачів освіти мають середній рівень соціально-психологічної адаптації, комунікативних навичок та мотивації досягнень. Разом із тим частина респондентів продемонструвала труднощі у сфері міжособистісних контактів, високий рівень соціальної фрустрованості та схильність до уникання невдач. Це підтверджує необхідність цілеспрямованої психолого-педагогічної підтримки у процесі соціалізації в умовах дистанційного та змішаного навчання.

Практична значущість дослідження полягає у розробці методичних рекомендацій Додаток Г, спрямованих на підвищення ефективності соціалізаційних процесів. Запропоновані підходи можуть бути використані педагогами для організації виховної роботи, побудови ефективної взаємодії у цифровому

середовищі, розвитку комунікативної активності та підтримки позитивного психологічного клімату серед здобувачів освіти.

Таким чином, результати дослідження підтверджують, що соціалізація в умовах дистанційного та змішаного навчання є багатовимірним і складним процесом, який поєднує як нові можливості, так і ризики для особистісного розвитку. Його ефективність значною мірою залежить від педагогічного супроводу, підтримки з боку родини та належної організації освітнього середовища.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Андросович К. Соціальний розвиток особистості у суспільстві інформаційних технологій. *Теоретичні і прикладні проблеми психології*. 2023. № 1. С. 111–122.
2. Арістотель. Політика. Київ : Основи, 2003. 384 с.
3. Балл Г. Освітні інновації та соціальний розвиток. Київ : Педагогічна думка, 2018. 244 с.
4. Барановська І. В. Соціалізація молоді: сучасні виклики та шляхи розвитку. *Молодь і ринок*. 2017. № 3. С. 52–56.
5. Білецька І. О. Соціально-педагогічні чинники соціалізації студентської молоді : монографія. Київ : Видавництво НПУ імені М. П. Драгоманова, 2017. 284 с.
6. Буковська О. О. Просоціальна спрямованість та поведінка особистості. *Актуальні проблеми психології: Збірник наукових праць Інституту психології імені Г. С. Костюка. Екологічна психологія*. 2019. № 47. С. 120–129.
7. Василенко І. В. Організація системи соціального виховання учнів. *Педагогіка і психологія*. 2006. № 2. С. 98–102.
8. Гарасимів Т. З. Особистість та проблеми її соціалізації. *Форум права*. 2009. № 3. С. 156–161.
9. Герасимова І. П. Теоретичні основи соціалізації сучасної молоді в умовах глобалізації. *Вісник Львівського університету. Серія педагогічна*. 2018. № 34. С. 178–187.
10. Горбань Ю. І. Віртуальна комунікація молоді в соціальних мережах : монографія. Київ : Освіта, 2017. 312 с.
11. Горбань Ю. К. Трансформація комунікативних практик в цифровому просторі : дис. ... д-ра соціол. наук. Київ, 2022. 412 с.

12. Гусева Т. О. Соціалізація молоді в умовах сучасних змін: ключові аспекти. *Вісник соціальних наук*. 2016. № 6. С. 34–39.
13. Данилевич Н. М. Вплив соціальних медіа на соціалізацію підлітків : метод. рек. Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2020. 128 с.
14. Дюркгейм Е. Виховання і соціологія. Київ : Основи, 1996. 270 с.
15. Жосан Г. Стан розвитку діджиталізації в Україні. *Інформаційне суспільство*. 2020. № 1. С. 44–52.
16. Киричок І. І. Вплив Інтернету на морально-духовні та соціальні цінності старшокласників. *Психолого-педагогічні науки*. 2015. № 3. С. 108–113.
17. Ковальчук М. І. Соціалізація як процес формування особистості у молодіжному середовищі. *Науковий вісник Чернівецького університету*. 2019. № 15. С. 45–50.
18. Конт О. Курс позитивної філософії. Харків : Фоліо, 2005. 548 с.
19. Коростіль Л. А. Покоління Z: пошук способів педагогічної взаємодії. *Народна освіта*. 2018. № 1. С. 82–88.
20. Кравець В. П. Історія гендерної педагогіки : навчальний посібник. Тернопіль : Джура, 2015. 440 с.
21. Кулі Ч. Людська природа і соціальний порядок. Київ : Юніверс, 2004. 368 с.
22. Литвин О. В. Психологічні аспекти соціалізації молоді в сучасному суспільстві. *Психологічна наука і освіта*. 2020. № 1. С. 14–20.
23. Литвиненко С. А. Психологічні особливості впливу відеоігор на підлітків : навч. посіб. Харків : ХНУ, 2018. 204 с.
24. Литвиненко О. М. Цифрова трансформація суспільства: виклики та можливості : монографія. Київ : Наукова думка, 2018. 276 с.

25. Локк Дж. Дослід про людський розум. Київ : Юніверс, 2001. 622 с.
26. Лукашевич М. П. Особливості соціалізації української молоді в сучасних умовах. *Теорія і практика управління соціальними системами: філософія, психологія, педагогіка, соціологія*. 2019. № 4. С. 34–36.
27. Макаренко А. С. Педагогічна поема. Київ : Радянська школа, 1989. 320 с.
28. Мазур Т. В. Соціально-психологічні аспекти самореалізації особистості в сучасних умовах. *Проблеми соціальної роботи: філософія, психологія*. 2016. № 1. С. 117–121.
29. Мід Дж. Г. Розум, Я і суспільство. Київ : Основи, 2006. 414 с.
30. Мельник В. П. Онлайн-спільноти як фактор соціалізації сучасної молоді : метод. рек. Львів : ЛНУ, 2019. 156 с.
31. Мельник С. П. Роль соціальної активності у процесі соціалізації молоді. *Молодіжна наука*. 2022. № 2. С. 22–28.
32. Мельник С. П. Соціалізація молоді в умовах цифрових трансформацій: фактори та наслідки. *Економіка та суспільство*. 2022. № 16. С. 77–84.
33. Мельник С. В. Психологічні аспекти впливу цифрового середовища на особистість : навч. посіб. Харків : ХНУ, 2019. 198 с.
34. Немеш О. М. Віртуальна діяльність особистості: структура та динаміка психологічного змісту : монографія. Київ : Слово, 2017. 391 с.
35. Оленич С. Об'єктивні та суб'єктивні чинники становлення молоді в системі суспільних відносин сучасної України. *Вісник НТУУ «КПІ». Філософія. Психологія. Педагогіка : збірник наукових праць*. 2019. № 2. С. 113–117.
36. Парсонс Т. Соціальна система. Київ : Либідь, 2000. 480 с.

- 37.Павлов І. М. Сучасні етапи соціалізації молоді в Україні: соціально-психологічний аналіз. *Соціальна психологія*. 2021. № 4. С. 110–116.
- 38.Платон. Держава. Київ : Основи, 2000. 512 с.
- 39.Петренко О. Б. Соціалізація молоді в умовах інформаційного суспільства : монографія. Рівне : РДГУ, 2019. 342 с.
- 40.Петренко О. М. Трансформація комунікативних практик молоді в цифровому середовищі : монографія. Київ : Наукова думка, 2020. 278 с.
- 41.Петрунько О. В. Інтернет як технологія соціалізації дітей та молоді. *Педагогіка і психологія*. 2020. № 1. С. 85–95.
- 42.Петренко І. Г. Позитивні та негативні тренди цифрової соціалізації : метод. рек. Львів : ЛНУ, 2020. 164 с.
- 43.Петренко І. М. Цифрова залежність: соціальні ризики та наслідки для молоді. *Соціальні науки та сучасність*. 2017. № 6. С. 34–39.
- 44.Пономарьова Г. Ф. Теоретичні і методичні засади професійної соціалізації майбутніх фахівців : дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.04. Харків, 2016. 456 с.
- 45.Постовий В. Г. Тенденції виховання дітей і молоді в сучасній українській сім'ї. *Соціальна робота в Україні: теорія і практика*. 2018. № 3. С. 20–26.
- 46.Руссо Ж.-Ж. Еміль, або Про виховання. Львів : Світ, 1997. 420 с.
- 47.Савченко О. Я. Дидактика початкової школи. Київ : Абрис, 1997. 320 с.
- 48.Сидоренко Л. К. Вплив відеоігрової діяльності на формування особистості підлітків : дис. канд. психол. наук. Одеса, 2021. 245 с.
- 49.Сидоренко Л. П. Цифрова культура молоді: соціологічний вимір : монографія. Одеса : ОНУ, 2021. 232 с.

50. Сохань Л. В. Соціальна педагогіка. Київ : Либідь, 2010. 280 с.
51. Спенсер Г. Основи соціології. Київ : Либідь, 2002. 600 с.
52. Сурякова М. В. Соціокультурні фактори соціалізації сучасної молоді : навч. посіб. Запоріжжя : ЗНУ, 2018. 210 с.
53. Сухомлинський В. О. Серце віддаю дітям. Київ : Радянська школа, 1977. 400 с.
54. Ткачук Н.С. Вплив сім'ї а соціалізацію дитини молодшого шкільного віку. Актуальні проблеми соціальної роботи: виклики сучасності: міжвузівська науково-практична конференція (Хмельницький, 15 травня 2020 року). С. 81-86.
55. Харченко С.Я. Соціалізація дітей та молоді в процесі соціально педагогічної діяльності: теорія і практика: Монографія. Луганськ: Альма-матер, 2006. 320 с.
56. Чеховська Г.В., Кабусь Н.Д. Практичні аспекти соціально-педагогічної діяльності з соціалізації підлітків у клубах за інтересами. Соціальна підтримка сім'ї та дитини у соціокультурному просторі громади: матеріали V Всеукраїнської науково-практичної конференції (04 червня 2024 року, м. Суми). Суми: СумДПУ імені А. С.Макаренка, 2024. С. 155-158.

ДОДАТКИ

Додаток В.1

ДІАГНОСТИКА СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНОЇ АДАПТАЦІЇ К. РОДЖЕРСА І Р. ДАЙМОНДА

Інструкція: У опитувальнику містяться висловлювання про людину, про її спосіб життя - переживання, думки, звички, стилі поведінки. Їх можна співвіднести з нашим власним способом життя.

Прочитавши висловлювання опитування, приміряйте його до своїх звичок, свого способу життя і оцініть, якою мірою цей вислів може бути віднесено до вас. Для того щоб позначити вашу відповідь в бланку, виберіть, підходящий, на вашу думку, один з семи варіантів оцінок, пронумерованих цифрами від «0» до «6»:

- «0» - це до мене абсолютно не відноситься;
- «1» - мені це не властиво в більшості випадків;
- «2» - сумніваюся, що це можна віднести до мене;
- «3» - не наважуюся віднести це до себе;
- «4» - це схоже на мене, але немає впевненості;
- «5» - це на мене схоже;
- «6» - це точно про мене.

1. Відчуває незручність, коли вступає з ким-небудь в розмову.
2. Немає бажання розкриватися перед іншими.
3. У всьому любить змагання, змагання, боротьбу,
4. Пред'являє до себе високі вимоги.
5. Часто лає себе за зроблене.
6. Часто відчуває себе приниженим.
7. Сумнівається, що може подобатися кому-небудь з осіб протилежної статі.
8. Свої обіцянки виконує завжди.
9. Теплі, добрі стосунки з оточуючими.

10. Людина стримана, замкнута; тримається від усіх трохи осторонь.
11. У своїх невдачах звинувачує себе.
12. Людина відповідальна; на нього можна покластися.
13. Відчуває, що не в силах хоч що-небудь змінити, всі зусилля марні.
14. На багато дивиться очима однолітків.
15. Приймає в цілому ті правила і вимоги, яких слід дотримуватися.
16. Власних переконань і правил не вистачає.
17. Любить мріяти - іноді прямо серед білого дня. Насилу повертається від мрії до дійсності.
18. Завжди готовий до захисту і навіть нападу: «застряє» на переживаннях образ, подумки перебираючи способи помсти.
19. Вміє керувати собою і власними вчинками, змушувати себе, дозволяти собі; самоконтроль для нього не проблема.
20. Часто псується настрій: накочує смуток, нудьга.
21. Все, що стосується інших, не хвилює: зосереджений на собі; зайнятий собою.
22. Люди, як правило, йому подобаються.
23. Не соромиться своїх почуттів, відкрито їх виражає.
24. Серед великої збігу народу буває трошки самотньо.
25. Зараз дуже не по собі. Хочеться все кинути, кудись сховатися.
26. З оточуючими зазвичай ладнає.
27. Всього важче боротися з самим собою.
28. Насторожує незаслужене доброзичливе ставлення оточуючих.
29. У душі - оптиміст, вірить у краще.
30. Людина неподатливий, впертий; таких називають важкими.
31. Всі свої звички вважає хорошими.

МЕТОДИКА “КОС -2”

Професійно важливими якостями спеціаліста з соціальної педагогіки є комунікативні та організаторські здібності, властивості емоційно-вольової сфери.

Для оцінювання рівня розвитку комунікативних та організаторських здібностей користуються методикою “КОС-2” (Б. Федоришин). Вона допомагає виявити вміння чітко і швидко налагоджувати ділові та товариські контакти, бажання розширити їх, впливати на людей, проявляти ініціативу.

Інструкція

Перед вами 40 запитань, на кожне з яких треба дати відповідь «так» або «ні». Час виконання методики – 10–15 хвилин.

Текст опитувальника

1. Чи є у Вас потяг до спілкування і знайомства з різними людьми?
2. Чи подобається Вам займатися громадською роботою?
3. Чи довго турбує Вас почуття образи на своїх товаришів?
4. Чи завжди Вам важко орієнтуватися в критичній ситуації, що склалася?
5. Чи багато у Вас друзів, з якими постійно спілкуєтеся?
6. Чи часто вдається Вам схилити більшість своїх товаришів до прийняття ними Вашої думки?
7. Чи правда, що Вам приємніше і простіше проводити час за книгами або за яким-небудь іншим заняттям, ніж з людьми?
8. Якщо виникли певні перешкоди у здійсненні Ваших намірів, чи легко Вам від них відмовитися?
9. Чи легко Ви встановлюєте контакти з людьми, які значно старші за Вас?
10. Чи любите Ви придумувати й організовувати зі своїми товаришами різноманітні ігри та розваги?

11. Чи важко вам “включатися” в нові для Вас компанії (колективи)?
12. Чи часто Ви відкладаєте на інші дні справи, які слід було б виконати сьогодні?
13. Чи легко Вам вдається встановлювати контакти і спілкуватися з незнайомими людьми?
14. Чи прагнете Ви, щоб Ваші товариші діяли відповідно до Вашої думки?
15. Чи важко Вам освоюватися в новому колективі?
16. Правда, що у Вас не буває конфліктів з товаришами через невиконання ними своїх обіцянок, зобов’язань, обов’язків?
17. Чи прагнете Ви, якщо обставини сприяють цьому, познайомитися і поспілкуватися з незнайомою людиною?
18. Чи часто Ви у вирішенні важливих справ берете ініціативу на себе?
19. Чи дратують Вас оточуючі, чи виникає у Вас бажання бути наодинці?
20. Чи правда, що Ви, як правило, погано орієнтуєтесь в незнайомій для Вас ситуації?
21. Чи подобається Вам постійно бути серед людей?
22. Чи виникає у Вас відчуття дискомфорту, якщо Вам не вдається завершити розпочату справу?
23. Чи важко Вам проявити ініціативу, щоб познайомитися з іншою людиною?
24. Чи правда, що Ви втомлюєтесь від постійного спілкування з друзями?
25. Чи подобається Вам брати участь у колективних іграх?
26. Чи часто Ви проявляєте ініціативу під час вирішення проблем, які торкаються інтересів Ваших друзів?
27. Чи правда, що Ви відчуваєте себе невпевнено серед незнайомих людей?
28. Чи правда, що Ви прагнете того, щоб довести правильність своїх дій?
29. Чи вважаєте, що Вам неважко внести позбавлення в незнайоме товариство?

30. Чи брали Ви участь у громадському житті школи (підприємства)?
31. Чи прагнете Ви обмежити коло своїх знайомих?
32. Чи правда, що Ви не прагнете відстоювати свою думку або рішення, якщо його не відразу прийняли друзі?
33. Чи відчуваєте Ви себе комфортно в незнайомій компанії?
34. Чи охоче Ви організуєте вечірку для своїх друзів?
35. Чи правда, що Ви розгублені, коли треба говорити перед великою кількістю людей?
36. Чи часто Ви спізнюєтеся на ділові зустрічі, побачення?
37. У Вас багато друзів?
38. Чи часто Ви буваєте у центрі уваги своїх друзів?
39. Чи відчуваєте Ви дискомфорт під час спілкування з малознайомими людьми?
40. Чи правда, що Ви не дуже впевнено почуваете себе в оточенні великої групи своїх друзів?

Обробка результатів

Комунікативні схильності: “Так” – 1, 5, 9, 13, 17, 21, 25, 29, 33, 37;

“Ні” – 3, 7, 11, 15, 19, 23, 27, 31, 35, 39.

Організаторські схильності: “Так” – 2, 6, 10, 14, 20, 22, 26, 30, 34, 38;

“Ні” – 4, 8, 12, 16, 20, 24, 28, 32, 36, 40.

**ДІАГНОСТИКА РІВНЯ СОЦІАЛЬНОЇ ФРУСТРАЦІЇ Л. І.
ВАССЕРМАНА (МОДИФІКАЦІЯ В. В. БОЙКА)**

Методика фіксує ступінь невдоволення соціальними досягненнями в основних аспектах життєдіяльності. Досліджуваному пропонувалось відповісти на запитання „Чи задоволені Ви”:

1. Своєю освітою?
2. Взаємовідносинами з колегами по роботі (навчанню)?
3. Взаємовідносинами з адміністрацією?
4. Взаємовідносинами з суб'єктами своєї професійної діяльності (навчання)?
5. Змістом своєї роботи (навчання)?
6. Умовами навчання?
7. Своїм положенням в суспільстві?
8. Матеріальним становищем?
9. Житлово-побутовими умовами?
10. Відносинами із своїм хлопцем (дівчиною)?
11. Відносинами з дітьми?
12. Відносинами з батьками?
13. Станом речей в суспільстві (державі)?
14. Відносинами з друзями, знайомими?
15. Сферою послуг та побутового обслуговування?
16. Сферою медичного обслуговування?
17. Використанням свого вільного часу?
18. Можливістю проводити канікули?
19. Можливістю вибору місця роботи?
20. Своїм образом життя в цілому?

По кожному пункту обчислювався показник рівня фрустрованості, який може варуватись від 0 до 4 балів.

Кожному варіанту відповіді присвоюються бали:

повністю задоволений – 0,

скоріше задоволений – 1,

важко відповісти – 2,

скоріше незадоволений – 3,

повністю не задоволений – 4.

Висновки про рівні соціальної фрустрованості виводяться з урахуванням середнього балу за кожним з пунктів. Чим вищим є бал, тим вищим є й рівень соціальної фрустрованості особи:

- 3,5-4 бали – дуже високий рівень соціальної фрустрованості;
- 3,0-3,4 – підвищений рівень фрустрованості;
- 2,5-2,9 – помірний рівень фрустрованості;
- 2,0-2,4 – невизначений рівень фрустрованості;
- 1,5-1,9 – знижений рівень фрустрованості;
- 0,5-1,4 – дуже низький рівень;
- 0-0,5 – відсутність (майже відсутність) фрустрованості.

МЕТОДИКА. ДІАГНОСТИКА РІВНЯ ЕМПАТІЙНИХ ЗДІБНОСТЕЙ (В. В. БОЙКО)

Мета дослідження: дослідження виявів емпатії — здатності особистості співпереживати проблемам інших людей.

Інструкція для учасників дослідження:

На зазначені запитання дайте відповідь (+) або (-):

1. Я маю звичку уважно вивчати обличчя і поведінку людей, щоб зрозуміти їхній характер, схильності, здібності.
2. Якщо оточуючі виявляють ознаки нервозності я, зазвичай, залишаюсь спокійним.
3. Я більше довіряю доказам свого розуму, ніж інтуїції.
4. Я вважаю цілком доречним для себе цікавитися домашніми проблемами своїх співробітників.
5. Я можу легко ввійти в довіру до людини, коли в цьому виникає потреба.
6. Зазвичай, я з першої ж зустрічі вгадую «споріднену душу» в новій людині.
7. Я з цікавості, як правило, розпочинаю розмову про життя, роботу, політику з випадковими попутниками у потязі, літаку.
8. Я втрачаю душевну рівновагу, якщо оточуючі чимось пригнічені.
9. Моя інтуїція — надійніший спосіб розуміння оточуючих, ніж знання чи досвід.
10. Виявляти цікавість до внутрішнього світу іншої особистості — нетактовно.
11. Своїми словами я часто ображаю близьких мені людей, не помічаючи цього.
12. Я легко можу уявити себе якоюсь твариною, відчуті її звички і стани.
13. Я майже не розмірковую над причинами вчинків людей, які мають до мене безпосереднє відношення.
14. Я рідко приймаю до серця проблеми своїх друзів.
15. Як правило, за кілька днів я відчуваю: щось повинно трапитися з близькою мені людиною, і очікування збуваються.

16. Спілкуючись з діловими партнерами, я зазвичай, намагаюсь уникати розмов про особисте.
17. Іноді рідні дорікають мені за черствість, неувагу до них.
18. Мені легко вдається скопіювати інтонацію, міміку людей, наслідуючи їх.
19. Мій зацікавлений погляд часто бентежить нових партнерів.
20. Чужий сміх, зазвичай, передається і мені.
21. Часто, діючи навмання, я все ж таки знаходжу правильний підхід до людини.
22. Плакати від щастя — дурниця.
23. Я здатен цілком злитися з близькою для мене людиною, ніби розчинитися в ній.
24. Мені рідко зустрічалися люди, яких би я розумів без зайвих слів.
25. Я мимоволі чи з цікавості часто підслуховую розмови сторонніх людей.
26. Я можу залишатися спокійним, навіть якщо всі навколо мене хвилюються.
27. Мені набагато легше підсвідомо відчутти сутність людини, ніж зрозуміти її, «розклавши на полички».
28. Я спокійно ставлюся до дрібних неприємностей, які трапляються у когось із членів сім'ї.
29. Мені було б складно щиро і довірливо вести бесіду з настороженою, замкнутою людиною.
30. У мене творча натура — поетична, художня, артистична.
31. Я без особливої цікавості вислуховую сповіді нових знайомих.
32. Я засмучуюсь, якщо бачу людину в сльозах.
33. Моє мислення більше відрізняється конкретністю, строгістю, послідовністю, ніж інтуїцією.
34. Коли друзі починають говорити про свої неприємності, я волію перевести розмову на іншу тему.
35. Якщо я бачу, що у когось з рідних погано на душі, то, ж правило, стримуюсь від розпитувань.
36. Мені складно зрозуміти, чому дрібниці можуть так сильно засмучувати людей.

Обробка даних:

Підраховується кількість правильних відповідей (відповіді до «ключа») за кожною шкалою, а потім визначається сума оцінка:

1. Раціональний канал емпатії: + 1, + 7, -13, + 19, +25, -31;
2. Емоційний канал емпатії: -2, +8, -14, +20, - 26, +32;
3. Інтуїтивний канал емпатії: -3, +9, +15, +21, +27, - 33;
4. Установки, які сприяють емпатії: +4, -10, -16, -22, -28, -34;
5. Здатність до емпатії: + 5, -11, - 17, - 23, -29, -35,
6. Ідентифікація в емпатії: +6, +12, +18, - 24, + 30, -36.

Інтерпретація результатів:

Аналізуються показники окремих шкал і загальна сумарна оцінка рівня емпатії. Оцінки на кожній шкалі можуть варіюватися від 0 до 6 балів і вказувати на значущість конкретного параметру в структурі емпатії.

Раціональний канал емпатії. Характеризує спрямованість уваги, сприйняття і мислення емпатуючого на суть будь-якої іншої людини — її стан, проблеми, поведінку. Це спонтанний інтерес до іншої людини, який відкриває «шлюзи» емоційного та інтуїтивного її відображення. У раціональному компоненті емпатії не слід шукати логіку чи мотивацію інтересу до іншого. Людина привертає увагу своєю буттєвістю, що дає змогу емпатуючому неупереджено виявляти її суть.

Емоційний канал емпатії. Фіксується здатність емпатуючого входити до емоційного резонансу з оточуючими — співпереживати, брати співучасть. Емоційна чутливість у цьому разі стає засобом «входження» до енергетичного поля партнера. виконують роль зв'язки, провідника від емпатуючого до емпатованого і навпаки.

Інтуїтивний канал емпатії. Бальна оцінка свідчить про здатність респондента бачити поведінку партнерів, діяти в умовах дефіциту вихідної інформації про них, спираючись на досвід підсвідомості. На рівні інтуїції замикаються і

узагальнюються різноманітні дані про партнерів. Інтуїція, слід вважати, менше залежить від оцінювальних стереотипів, ніж усвідомлене сприйняття партнерів.

Установки, які сприяють чи перешкоджають емпатії, відповідно полегшують чи, навпаки, утруднюють дію всіх емпатичних каналів. Ефективність емпатії, мабуть, знижується, якщо людина намагається уникнути особистих контактів, вважає недоцільним виявити цікавість до іншої особистості, переконати себе спокійно ставитися до переживань і проблем оточуючих.

Ідентифікація — ще одна необхідна умова успішної емпатії. Це вміння зрозуміти іншого на основі співпереживань, постановки себе на місце партнера. В основі ідентифікації — легкість, рухливість і гнучкість емоцій, здатність до наслідувань.

Шкальні оцінки виконують допоміжну роль в інтерпретації основного показника рівня емпатії. Сумарний показник теоретично може змінюватися у межах від 0 до 36 балів. За наявними попередніми даними, можна вважати: 30 балів і вище надзвичайно високий рівень емпатії; 29—22 середній; 21—15 — заниженні; менше 14 балів дуже низький.

МЕТОДИКА Т. ЕЛЕРСА: ДІАГНОСТИКА МОТИВАЦІЇ ДО УСПІХУ

Вам буде запропонований 41 питання, на кожен з яких дайте відповідь "так" або "ні".

Тестовий матеріал (питання) опитувальника Елерса

1. Якщо між двома варіантами є вибір, його краще зробити швидше, ніж відкладати на потім.
2. Якщо помічаю, що не можу на всі 100% виконати завдання, я легко дратуюся.
3. Коли я працюю, це виглядає так, ніби я ставлю на карту все.
4. Якщо виникає проблемна ситуація, найчастіше я приймаю рішення одним з останніх.
5. Якщо два дні поспіль у мене немає справи, я втрачаю спокій.
6. У деякі дні мої успіхи нижче середніх.
7. Я більш вимогливий до себе, ніж до інших.
8. Я доброзичливіший за інших.
9. Якщо я відмовляюся від складного завдання, згодом суворо засуджую себе, бо знаю, що в ньому я домігся б успіху.
10. У процесі роботи я потребуую невеликі паузи для відпочинку.
11. Старанність - це не основна моя риса.
12. Мої досягнення в роботі не завжди однакові.
13. Інша робота приваблює мене більше тієї, якої я зайнятий.
14. Осуд стимулює мене сильніше похвали.
15. Знаю, що колеги вважають мене діловою людиною.
16. Подолання перешкод сприяє тому, що мої рішення стають більш категоричними.
17. На моєму честолюбстві легко зіграти.
18. Якщо я працюю без натхнення, це зазвичай помітно.

19. Виконуючи роботу, я не розраховую на допомогу інших.
20. Іноді я відкладаю на завтра те, що повинен зробити сьогодні.
21. Потрібно покладатися тільки на самого себе.
22. У житті небагато речей важливіше грошей.
23. Якщо мені треба буде виконати важливе завдання, я ніколи не думаю ні про що інше.
24. Я менш честолюбний, ніж багато інших.
25. Наприкінці відпустки я зазвичай радію, що скоро вийду на роботу.
26. Якщо я розташований до роботи, роблю її краще і більш кваліфіковано, ніж інші.
27. Мені простіше і легше спілкуватися з людьми, здатними наполегливо працювати.
28. Коли у мене немає роботи, мені не по собі.
29. Відповідальну роботу мені доводиться виконувати частіше за інших.
30. Якщо мені доводиться приймати рішення, намагаюся робити це якомога краще.
31. Іноді друзі вважають мене ледачим.
32. Мої успіхи в якійсь мірі залежать від колег.
33. Протидіяти волі керівника безглуздо.
34. Іноді не знаєш, яку роботу доведеться виконувати.
35. Якщо у мене щось не ладиться, я стаю нетерплячим.
36. Зазвичай я звертаю мало уваги на свої досягнення.
37. Якщо я працюю разом з іншими, моя робота більш результативна, ніж у інших.
38. Не доводжу до кінця багато, за що беруся.
39. Заздрю людям, які не завантажені роботою.
40. Не заздрю тим, хто прагне до влади.

41. Якщо я впевнений, що стою на правильному шляху, для доведення своєї правоти піду на крайні заходи.

Ключ опитувальника Т. Елерса. Розрахунок значень.

По 1 балу нараховується за відповідь "так" на питання: 2-5, 7-10, 14-17, 21, 22, 25-30, 32, 37, 41 і "ні" - на наступні: 6, 13, 18, 20, 24, 31, 36, 38 і 39.

Відповіді на питання 1, 11, 12, 19, 23, 33-35 і 40 не враховуються.

Підраховується загальна сума балів.

Інтерпретація методики мотивації до успіху (норми тесту Елерса):

Чим більша сума балів, тим вище рівень мотивації до досягнення успіху.

Від 1 до 10 балів - низька мотивація до успіху;

від 11 до 16 балів - середній рівень мотивації;

від 17 до 20 балів – помірно високий рівень мотивації;

більше 21 бал - дуже високий рівень мотивації до успіху.

МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ЩОДО ОПТИМІЗАЦІЇ ПРОЦЕСУ СОЦІАЛІЗАЦІЇ ЗДОБУВАЧІВ ОСВІТИ В УМОВАХ ДИСТАНЦІЙНОГО ТА ЗМІШАНОГО НАВЧАННЯ

Результати теоретичного аналізу й емпіричного дослідження засвідчили, що процес соціалізації здобувачів освіти в умовах дистанційного та змішаного навчання має як значний потенціал, так і низку специфічних труднощів. Для підвищення ефективності цього процесу доцільно впроваджувати систему методичних заходів, спрямованих на розвиток соціальних компетентностей, підтримку комунікативної активності та створення психологічно комфортного освітнього середовища.

1. Формування соціально орієнтованого освітнього середовища

Ефективна соціалізація у дистанційному форматі можлива лише за умови створення освітнього простору, що забезпечує регулярну взаємодію всіх учасників процесу навчання. З цією метою рекомендується:

- використовувати інтерактивні освітні платформи (Google Classroom, Moodle, Zoom, Microsoft Teams) для організації спільних занять, обговорень, групових проєктів;
- запроваджувати форумну комунікацію, онлайн-клуби за інтересами, віртуальні дискусійні групи, що підтримують розвиток культури спілкування;
- поєднувати індивідуальні та колективні форми навчальної діяльності, забезпечуючи баланс між автономією здобувача та його участю в колективній роботі.

Такі форми сприяють не лише обміну інформацією, але й розвитку почуття спільності, відповідальності та співпраці, що є основою соціалізації особистості.

2. Підтримка емоційно-психологічного комфорту

Однією з ключових умов успішної соціалізації є формування позитивного емоційного клімату в освітньому середовищі. Педагогічний супровід має бути спрямований на:

- створення атмосфери довіри та взаємоповаги, у якій кожен здобувач відчуває психологічну безпеку;
- впровадження системи психологічного моніторингу емоційного стану студентів (анкетування, рефлексивні щоденники, індивідуальні бесіди);
- застосування елементів емоційного навчання, тренінгів із розвитку емпатії, толерантності, навичок ненасильницького спілкування.

Забезпечення емоційного благополуччя здобувачів освіти є передумовою їхньої успішної адаптації до умов дистанційного навчання і формування адекватної «Я-концепції».

3. Розвиток цифрової культури та медіаграмотності

Соціалізація у цифровому середовищі потребує цілеспрямованого формування навичок безпечної поведінки в інтернеті та критичного ставлення до інформації. У цьому напрямі доцільно:

- упровадити у навчальні курси елементи цифрової етики й інформаційної безпеки;
- організувати тренінги та семінари з питань медіаграмотності і відповідального користування соціальними мережами;
- проводити інформаційні кампанії щодо запобігання кібербулінгу та інтернет-залежності;
- стимулювати здобувачів до створення власного соціально значущого контенту (блогів, інформаційних проєктів, онлайн-волонтерства).

Розвиток цифрової культури є важливою умовою формування громадянської відповідальності й соціальної активності сучасної молоді.

4. Активізація соціальної участі здобувачів освіти

Соціальна активність — ключовий показник успішної соціалізації. Для її розвитку рекомендується:

- залучати здобувачів освіти до участі у студентському самоврядуванні, волонтерських і громадських проєктах;
- проводити онлайн-акції, тематичні марафони, конкурси соціально спрямованого характеру;
- підтримувати ініціативи, спрямовані на розвиток лідерських якостей і вміння працювати в команді;
- забезпечити системну рефлексію досвіду участі у спільній діяльності (аналіз успіхів, обговорення труднощів, оцінка групових результатів).

Такі заходи формують відповідальність, комунікативність, ініціативність і громадянську позицію, що є складовими соціальної компетентності.

5. Підвищення педагогічної компетентності у сфері соціалізації

Педагог виступає головним модератором соціалізуючого впливу освіти, тому важливо підвищувати його готовність до реалізації цієї функції. Доцільно:

- удосконалити програми підвищення кваліфікації, включивши модулі з педагогічної психології, фасилітації комунікації, профілактики конфліктів і булінгу;
- проводити тренінги з розвитку емоційного інтелекту педагогів;
- створити методичні об'єднання або онлайн-спільноти викладачів для обміну досвідом соціально-педагогічної роботи у дистанційній освіті.

Підготовлений педагог є основною умовою ефективного педагогічного супроводу процесу соціалізації.

6. Взаємодія «освітній заклад – сім'я – громада»

Реалізація соціалізуючої функції освіти потребує тісної співпраці між навчальним закладом, сім'єю та громадою. Рекомендується:

- підтримувати постійний контакт між викладачами, батьками і здобувачами освіти через онлайн-конференції та консультації;
- залучати громадські організації, культурні центри, волонтерські об'єднання до спільних виховних і просвітницьких заходів;
- організовувати соціальні практики (профорієнтаційні зустрічі, спільні екологічні чи благодійні проєкти);
- формувати у здобувачів усвідомлення приналежності до місцевої спільноти та відповідальності за її розвиток.

Така триєдність взаємодії сприяє формуванню гармонійної особистості, здатної до ефективної соціальної адаптації в умовах мінливого суспільства.

Методичні рекомендації, розроблені на основі теоретичних положень і результатів дослідження, спрямовані на удосконалення соціалізуючої функції освіти в умовах дистанційного та змішаного навчання. Їх реалізація дозволяє створити інтегроване освітнє середовище, у якому здобувач освіти не лише оволодіває знаннями, а й розвиває соціальну компетентність, критичне мислення, громадянську відповідальність та готовність до активної участі в житті суспільства.